

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Avatud Ülikool

Ettevõtte majanduse instituut

Kristjan Jansen

**BRASIILIA JA EESTI  
ALTERNATIIVRAHASÜSTEEMID**

Bakalaurusetöö

Juhendaja: Eve Parts

Kaasjuhendaja: Andro Roos

Tartu 2014

Soovitan suunata kaitsmisele

..... (juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud “ “ ..... 2014. a.

..... õppetooli juhataja

..... (õppetooli juhataja nimi ja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

..... (töö autori allkiri)

## SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1 ALTERNATIIVRAHADE TEOORIA .....	8
1.1 Alternatiivrahade definitsioon ja terminoloogia.....	8
1.2 Alternatiivraha liigid ja levik maailmas .....	11
1.3 Alternatiivrahade mõju kestlikule arengule .....	14
2 EESTI JA BRASIILIA ALTERNATIIVRAHADE PRAKTIKA .....	22
2.1 Eesti alternatiivrahad ja nende mõju kestlikule arengule.....	22
2.1.1 Eesti alternatiivrahade loomine .....	22
2.1.2 Urvaste urban .....	23
2.1.3 Luige kroon .....	25
2.1.4 Paide P.A.I.....	27
2.2 Brasiilia alternatiivrahad ja nende mõju kestlikule arengule .....	31
2.2.1 Brasiilia alternatiivrahade loomine .....	31
2.2.2 São Paulo barterraha.....	33
2.2.3 Kogukonnapank Banco Palmas.....	36
2.3 Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade võrdlus.....	41
KOKKUVÕTE.....	50
KASUTATUD KIRJANDUS .....	55
LISA 1: ALTERNATIIVRAHADE SÕNASTIK.....	68
LISA 2: EESTI ALTERNATIIVRAHADE LÜHIAJALUGU.....	69
LISA 3: ARGENTIINA ALTERNATIIVRAHADE LÜHIAJALUGU .....	70
LISA 4: EESTI JA BRASIILIA ALTERNATIIVRAHADE MÕJU KESTLIKULE ARENGULE .....	72

LISA 5: SÃO PAULO BARTERTURGUDE KAUBAVALIK .....	75
LISA 6: ALTERNATIIVRAHADE NÄITED.....	76
SUMMARY .....	79

## SISSEJUHATUS

21. sajandi alguses otsitakse maailmas rohkem kui kunagi varem lahendusi teravatele majandus- sotsiaal- ning keskkonnaprobleemidele, kohalikust tasandist globaalseni. Ülemaailmne finantskriis ning Euroopa võlakriis on kõigutanud arusaamu raha, töö ja väärtuse olemusest ning tõstatanud küsimuse harjumuspäraste finantssüsteemide jätkusuutlikkusest. Maailmas leidub palju entusiastide gruppe, kes püüavad otsida turu- ja riigikeskse majanduse vahel uudseid majanduspoliitilisi ideid ning luua innovatiivseid lahendusi. Käesolev töö keskendub ühele nendest ideedest, alternatiivrahasüsteemidele: uudsetele väärtusvahetusviisidele millega eksperimenteeritakse nii arenenud maades, postsotsialistlikes riikides kui tõusvates majandustes.

Töösse on analüüsimiseks valitud kolm Eesti ja kaks Brasiilia alternatiivrahasüsteemi. Eesti puhul on tegu tärkavate küla- ja linnaliikumiste raames toimuvate rahanduslike eksperimentidega, mis otsivad uuenduslikke viise vabatahtliku töö väärtustamiseks ning ehitavad sellele toetudes innovatiivseid kogukondlikke väärtusvahetussüsteeme. Võrdlusbaasi sisse toomiseks on traditsiooniliste Euroopa eeskujude asemel pöördutud Brasiiliasse, Eestiga võrreldes hoopis teistsuguses arengufaasis oleva tõusva majandusega Ladina-Ameerika riigi poole. Brasiilia on 21. sajandi alguses läbi teinud palju muutusi: laialt on tuntud riigi muljetavaldav majanduskasv, energiaportfell, kultuuriekспорт ning hiigelsuurte spordisündmuste korraldamine. Selle varju jäävad aga paljud teised olulised Brasiilia protsessid: kodanikuühiskonna tärkamine ning originaalsed majanduspoliitilised lahendused. Meedia kajastab küll Brasiilia tänavarahutusi, kuid palju rahumeelsemad ja konstruktiivsemad majanduslikud ja sotsiaalseid mikroinnovatsioonid on väljaspool Brasiiliat teenimatult tähelepanuta jäänud. Sarnaseid ideid ja eksperimente leidub maailmas teisigi, kuid Brasiilia alternatiivrahasüsteemide puhul on tegu hästi integreeritud lahendusega, kus arvestatakse nii majanduslikku, sotsiaalset kui keskkondlikku dimensiooni. Loodud on toimiv kogukondlik eneseabimeede, mis kasutab mikrofinantseerimise meetodeid. Negatiivseid välismõjusid püütakse tasandada sotsiaalsel usaldusvõrgul põhineva

laenude andmisega, ettevõtluskoolituse, kohaliku tootmise ja tarbimise monitooringu ning läbipaistva demokraatliku juhtimisskeemiga.

Käesoleva bakalaaurusetöö eesmärk on selgitada välja Eesti ja Brasiilia alternatiivrahasüsteemide loomise põhjused ning nende majanduslikud, sotsiaalsed ja keskkonnakaitselised mõjud.

Eesmärgi saavutamiseks püstitab autor järgnevad uurimisülesanded.

- Selgitada alternatiivraha olemust ja pakkuda välja seni puuduv eestikeelne oskussõnavara.
- Kohandada sobiv klassifikatsioonisüsteem alternatiivraha käsitlemiseks.
- Anda lühiülevaade alternatiivrahasüsteemide levikust maailmas.
- Leida alternatiivrahasüsteemide mõjude uurimiseks sobiv teoreetiline raamistik.
- Anda ülevaade Eesti ja Brasiilia alternatiivrahasüsteemide kujunemise ajaloost ning loomise põhjustest.
- Analüüsida kolme Eesti ja kahe Brasiilia alternatiivrahasüsteemi majanduslikke, sotsiaalseid ning keskkonnakaitselisi mõjusid toetudes teoreetilisele raamistikule ning võrrelda rahasid omavahel.

Töö teoreetiline osa algab alternatiivraha ning sellega seotud mõistete kaardistamisega. Autor pakub välja ühe võimaliku viisi alternatiivrahadega seotud mõisteid kategoriseerida ning lähtub kahest dimensioonist: raha geograafilisest levikuulatusest ning emiteeri ja tüübist. Seejärel annab autor ülevaate neljast tuntuimast alternatiivraha liigist ning nende levikust maailmas. Teoreetilise peatüki viimane osa keskendub alternatiivrahasüsteemide positiivsetele mõjudele kestlikule arengule, kus võimalikud mõjud on jaotatud kolme gruppi: majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkondlikud mõjud.

Töö empiiriline osa tugineb kvalitatiivsetele uurimismeetoditele ning sisaldab viit juhtumianalüüsi: Eestist puhul Urvaste vallast, Kiili vallast ning Paide linnast ja kahte Brasiiliast, São Paulo ning Fortaleza linnast. Eesti puhul leidub teemakohaseid kirjalikke allikaid ning statistikat väga vähe ning andmete kogumisel toetutakse kolmele autori poolt läbiviidud suulisele intervjuule Eesti alternatiivraha loojatega 2013. aasta lõpul ning ajakirjanduses avaldatud materjalidele. Brasiilia puhul toetutakse kolmele suulisele vabas vormis intervjuule sealsete alternatiivraha-aktivistidega 2010. aasta

kevadel ning laialdasele teoreetilisele kirjandusele ning statistikale. Lisaks on autor läbi viinud neli täiendavat intervjuud Eesti alternatiivraha-aktivistidega aastatel 2009-2014. Töö toetub ka autori varasemale referaadile "Alternatiivrahasüsteemid" (Jansen 2009) ja uurimistöole "Alternatiivrahade olemus ja põhiliigid" (Jansen 2013).

Autori originaalne panus on tuua välja täiesti erineva arengutee ning ajaloolise kontekstiga piirkonnas levinud alternatiivrahapraktikad, täiendada seni avaldatud materjali uue info ja statistika abil ning aidata ületada kultuuriipiire erialakirjanduse tõlkimise ja vahendamise läbi. Antud töö põhjal on autoril või teistel uurijatel võimalus minna samal teemal edasi magistritööga.

# 1 ALTERNATIIVRAHADE TEOORIA

## 1.1 Alternatiivrahaade definitsioon ja terminoloogia

Alternatiivrahaade (*complimentary currency*) ning laiemalt alternatiivrahasüsteemide (*complimentary currency systems*) kui peavoolu majandusteaduse jaoks marginaalsete nähtuste kontseptualiseerimiseks kasutatakse tavaliselt heterodokse majandusteaduse või sotsiaalteaduste raamistikke. Alternatiivrahasid<sup>1</sup> on käsitletud sotsiaalsete liikumistena (Collom 2005), antiglobaalsete liikumisena (Helleiner 2000), sotsiaalse nišinnovatsioonina (Seyfang ja Longhurst 2013a), neid on püütud ühendada (Pfajfar *et al.* 2011) või vastandada (Greco 2009) peavoolu majandusteaduse rahanduskäsitlustega ning nende uurimiseks on kasutatud väga erinevaid meetodeid, sotsiaalsete võrgustike analüüsist (Collom 2007) biosüsteemide kvantitatiivsete uuringute meetoditeni (Ulanowicz *et al.* 2009: 1). Hoolimata erinevastest lähenemistest toetuvad enamus töid uuritava mõiste defineerimisel alternatiivraha uurimise klassiku Bernhard Lietaeri alternatiivrahasüsteemi definitsioonile:

Alternatiivrahasüsteem on rahasüsteem, mis täiendab riiklikku rahasüsteemi teatud spetsiifiliste eesmärkide saavutamiseks teatud piirkonnas.  
(Lietaer 2001: 29).

See definitsioon võtab kokku alternatiivrahasüsteemi kolm võtmeomadust: alternatiivrahasüsteem ei konkureeri ega tõrju välja riiklikku rahasüsteemi, vaid on teadlikult loodud tegutsema riikliku rahasüsteemi kõrval; alternatiivrahasüsteem suudab täita teatud spetsiifilisi eesmärke, mida riiklik rahasüsteem mingil põhjusel ei suuda; alternatiivrahasüsteem toimib vaid teatud geograafilises piirkonnas. Nimetatud definitsioon kirjeldab alternatiivrahasüsteeme väga laiades raamides: juttu on raha

---

<sup>1</sup> Edasises töös kasutatakse alternatiivrahasüsteemi sünonüümina mõistet alternatiivraha. Seda on tehtud töö loetavuse huvides, autor on teadlik, et raha ja selle erinevad vormid (sularaha, arveraha) on osa laiemast rahasüsteemist, kuhu lisaks rahale kuuluvad ka raha emiteerimise kord ning selle reguleerimise eest vastutav institutsioon. Nüüd ja edaspidi tähistab “alternatiivraha” “alternatiivrahasüsteemi”.



levikuulatusest teatud piirkonnas, kuid ei ole täpsustatud kui suurest piirkonnast on jutt. Ka võimalikud raha emitendid ning nende eesmärgid ei ole selgelt sõnastatud ning võivad hõlmata nii era- kui kolmandat sektorit ning taotleda võib nii kommertseesmärke kui ühiskondlikku kasu. Nimetatud alternatiivraha laia definitsiooni kõrval kasutatakse ka alternatiivraha kitsamat definitsiooni, mille järgi:

Alternatiivrahasüsteem on rahasüsteem, mis täiendab riiklikku rahasüsteemi teatud spetsiifiliste eesmärkide saavutamiseks riigist väiksema üksuse territooriumil kolmanda sektori või muu informaalse ühenduse poolt emiteerituna. (Schussman 2007: 13)

Et paremini illustreerida alternatiivraha laia ning kitsa definitsiooni erinevust ning üldiseks mõistete kaardistamiseks pakub töö autor välja kategoriseerimissüsteemi, mis toetub kahele dimensioonile: rahasüsteemi geograafilisele levikuulatusele ning emiteerija tüübile. Alljärgnevasse tabelisse 1 on kantud rahasüsteemide erinevad vormid geograafilise leviku ning emiteerija tüübi lõikes ning on visuaalselt ära toodud alternatiivraha laia ja kitsa definitsiooni ulatus.

**Tabel 1.** Rahasüsteemide kategoriseerimine geograafilise leviku ning emiteerija tüübi järgi ning alternatiivraha kitsas ja lai definitsioon.

		Kohalik	Regionaalne	Üleriigiline	Globaalne
Riiklik raha	Keskpank ning kommerts-pangad	-	-	Euro, Rootsi kroon	-
Era-raha	IT-sektor	-	-	Auroracoin	Bitcoin
	Kommertsektor	-	-	Lojaalsuspunktid, WIR, Eesti vekseld	Lennupunktid
	Mittetulundus-sektor	kohalik raha	regionaalraha	-	-
	Rohujuure-tasandi liikumised	kohalik raha	-	-	-

Allikas: (Klamer *et al.* 2013: 6); autori süntees.

■ Alternatiivraha kitsas definitsioon      ■+■ Alternatiivraha lai definitsioon

Rahasüsteemide võimalikud levikualad on jaotatud nelja gruppi: kohalikeks rahasüsteemideks (suuruseks vald, linnaosa või linn), regionaalseteks rahasüsteemideks (suuruseks maakond), üleriigilisteks rahasüsteemideks (suuruseks riik) ning globaalseteks rahasüsteemideks (suuruseks kogu maailm).

Teiseks rahasüsteeme iseloomustavaks dimensiooniks on toodud emiteerija tüüp. Esmalt tuleb vahet teha riiklikul rahal, mida väljastavad keskpank ning kommerts pangad ning mis on kehtestatud maksevahendiks seaduse jõul ning erarahal, mida väljastab mis tahes isikute grupp ja on kehtestatud maksevahendiks kokkuleppeliselt (Roos 2012: 22). Eraraha võivad emiteerida väga erinevad institutsioonid väga erineva formaliseerituse astmega, Arjo Klamer toob välja neli põhilist alternatiivraha emiteerijate gruppi (Klamer *et al.* 2013: 6):

- Rohujuuretasandi liikumised: Kohalike aktivistide loodud informaaalsed rahasüsteemid mis põhinevad kodanikualgatusel. Süsteemide käivitajate motivatsiooniks on tugevdada kohalikku kogukonda ja soov leida alternatiivseid majanduskorralduse viise ning katsetada neid praktikas. Tavaliselt toetutakse karismaatilisele liidriks ja omatakse rohkelt sotsiaalset kapitali, kuid vähe finantsressursse. Rohujuuretasandi alternatiivrahaliikumised on väikesemahulised ja nende levik on kohalik.
- Mittetulundussektor: siia alla kuuluvad erinevad mõttekojad ja muud vabakonna ettevõtted. Nende motivatsioon on maailmaparanduslik ning vaade pikaajaline, eesmärgiks sügavamad sotsiaalsed ja majanduslikud muutused. Nimetatud ettevõtted on tugevalt võrgustunud ning toetuvad aktiivsele teadmusvahendusele. Neil on palju intellektuaalset kapitali kogemuse ja ekspertiisi näol, kuid suhteliselt vähe finantskapitali projektide elluviimiseks -- seda aitavad teha välisannetused. Mittetulundussektori ettevõtete emiteeritavad alternatiivrahad on tavaliselt kohalikud või regionaalsed.
- Kommertssektor: Kasumit taotlevad ettevõtted võivad alternatiivrahasüsteeme kasutada kahel moel: kas osaleda barterkaubanduse võrgustikus või luues ise alternatiivrahasid, peamiselt kliendilojaalsussüsteeme: lennumiile, ostupunkte vms. Üheks tuntuimaks kommertseesmärkidel toimivaks alternatiivrahasüsteemiks on WIR ehk vastastikune majandusring

(*Wirtschaftsring-Genossenschaft*), Šveitsis opereeriv B2B-võrgustik väikeste ja keskmiste firmade vaheliseks arveldamiseks. (Stodder 2010: 1). Kommertssektori emiteeritavad alternatiivrahad on oma ulatuselt reeglina üleriigilised (ostupunktid, WIR, Tartu Hoiu-laenuühistu Eesti veksel) või globaalsed (lennupunktid).

- IT-sektor: uus ja väga kiiresti arenev alternatiivraha loojate grupp, mis koosneb visionääridest, IT-spetsialistidest, programmeerijatest jne. IT-alternatiivrahade maailm on väga mitmekesine, üheks rahaloojate motivaatoriks on vaimustus uute väärtusvahetussüsteemide tehnoloogilistest võimalustest ja püüd raputada konservatiivset finants- ja pangandussüsteemi. Tuntuim IT-sektorist väljakasvanud alternatiivraha on Bitcoin (Bitcoin 2014). IT-sektori emiteeritavad alternatiivrahad on tänu oma Interneti-kesksusele globaalsed, kuid leidub ka erandeid nagu vaid Islandis kasutusel olev Auroracoin (Auroracoin 2014: 1).

Tabelist 1 näeme, et alternatiivraha kitsas definitsioon on laia definitsiooni alamosa: kitsas definitsioon jätab välja kommerts- ja IT-sektori ning riigiülesed ning globaalsed alternatiivrahad. Käesolev töö keskendub keskendub alternatiivrahadele kitsa definitsiooni järgi.

## **1.2 Alternatiivraha liigid ja levik maailmas**

Alternatiivrahasid on seni üsna vähe uuritud ning nende levikustatistika on olnud puudulik. Üheks esimeseks suuremahuliseks alternatiivrahade kaardistavaks tööks on Gill Seyfang ja Noel Longhursti uurimisgrupi poolt läbi viidud uurimus 2011. a. oktoobrist kuni 2012. a. veebruarini, mis identifitseeris üle maailma 3418 alternatiivrahasüsteemi (Seyfang ja Longhurst 2013b: 69). Tuleb tähele panna, et tegu on süsteemidega, mille loojatega on ühendust saadud: paljud mitteformaalsed alternatiivrahasüsteemid on võrgustumata ning tekivad ja kaovad statistikasse jälgi jätmata. Bernhard Lietaer ja Jacqui Dunne hinnangul tegutses 2013. aastal maailmas ca 4000 alternatiivrahasüsteemi (Lietaer, Dunne 2013: 60). Alternatiivrahade liigitamiseks on palju erinevaid võimalusi, Seyfang ja Longhurst jagasid oma uuringus alternatiivrahad nelja peamisse gruppi mis on toodud tabelis 2.

**Tabel 2.** Levinuimad alternatiivraha tüübid ning nende levik maailmas.

	Ajakrediit	Vastastikune krediit	Kohalik raha	Barterraha
Projektide arv maailmas	1715	1412	243	48
Protsent koguarvust %	50.2	41	7.1	1.4
Riikide arv	11	14	6	4
Väljaandja	Mittetulundussektor	Mittetulundussektor või rohujuure-tasandi liikumised	Mittetulundussektor	Rohujuure-tasandi liikumised
Emiteermis-põhimõte	Ajapõhine vastastikune krediit	Vastastikune krediit	Ostetav riikliku raha eest	Väljastatav kaubakatte alusel
Näited	Ajapank, Fureai Kippu	LETS, CES	Ithaca Hours, ökorahad, regionaalraha, kogukonnapangad	Ladina-Ameerika barterrahad

Allikas: (Seyfang ja Longhurst 2013b: 70).

**Ajakrediit.** Ajakrediidisüsteem on arverahal põhinev egalitaarne teenustevahetusvõrgustik, mille arvestusühik on üks töötund ja kõikide süsteemi osaliste üksteisele pakutavate teenuste tunnihind on võrdne. Tuntuimaks ajakrediidisüsteemiks on ajapank (*time bank*), kus kogukonna teenusesoove ja -pakkumisi viib omavahel kokku keskne vahendaja (*time broker*). Ajapanga mõtte käis esmakordselt välja USA jurist Edgar Cahn oma 1986. aastal avaldatud artiklis "Service Credits: A New Currency for the Welfare State" (Cahn 1986). Ajakrediidisüsteeme loovad reeglina mittetulundussektori institutsioonid ning nad levivad kohalikul tasandil. Teiseks levinuimaks ajakrediidisüsteemiks on Jaapani Fureai Kippu. Fureai Kippu arvestab sotsiaalsete teenuste pakkumisel Jaapani kultuurikonteksti, kus eakatel on raske maksta inimlikku hoolitsust sisaldavate teenuste eest ametliku, "külma" raha jeeniga kuid samas kohustab kultuuriline norm iga heateo eest tasuma. Fureai Kippu võimaldab nimetatud kultuurilist vastuolu lahendada ning maksta sotsiaalhoolekandeteenuse eest alternatiivrahaga (Lietaer 2004: 1, Hayashi 2012: 34).

**Vastastikune krediit.** Vastastikuse krediidi süsteem on arverahal põhinev teenustevahetusvõrgustik, kus raha luuakse teenuse osutamisel ning kõikide süsteemis

olevate arvete summa peab alati olema null, st kontod on vastastikku tasakaalustatud. Arvestusühik võib olla seotud riikliku rahaga, võib olla ajapõhine nagu ajakrediidisüsteemide puhul. Vastastikuse krediidi süsteeme loovad nii mittetulundussektori institutsioonid kui rohujuuretasandi liikumised ning nad levivad kohalikul tasandil. Kõige tuntum vastastikuse krediidi süsteem on LETS (*Local Exchange Trading System*), mille töötas välja Michael Linton 1983. aastal Kanadas (Peacock 2006: 4) ja see levis kiiresti teistesse angloameerika maadesse. Alates 1990. aastate lõpust jäi süsteemide arendamine soiku, kuid viimastel aastatel on tekkinud uued elektroonilised vastastikuse krediidi süsteemid, mis kasutavad LETSi ideid, näiteks Lõuna-Aafrika Vabariigi toimiv CES (Boyle 2011: 16).

**Kohalik raha.** Erinevalt aja- ja vastastikuse krediidi süsteemidest on kohalike rahde puhul tegu paberrahadega. Kohalikud rahad võivad olla üsna erinevate eesmärkide ning emiteerimispõhimõtetega. Lokaalrahasid emiteeritakse tavaliselt riikliku raha vastu vahetades, tarbimiseks või tootmiseks mõeldud mikrolaenuna vms. Kohalikke rahasid loovad reeglina mittetulundussektori institutsioonid ning nad levivad kohalikul või regionaalsel tasandil. Tuntuimad lokaalrahad on järgmised:

- Ithaca Hours, New Yorgi osariigis 1991. aastal loodud kohaliku raha projekt, mis on olnud paljudelele hilisematele süsteemidele eeskujuks. Praeguseks on süsteemi areng peatunud (Khromov 2012: 1).
- Ökorahad (*Transition currencies*), Suurbritanniast alguse saanud ökolinnade võrgustiku raames Transition Towns loodud alternatiivrahasüsteemid, mille eesmärgiks on viia linnade toimimine kehtlikele alustele ning vähendada jõuliselt nende energiasõltuvust ja CO<sub>2</sub> emissiooni (Transition Network 2014).
- Kogukonnapangad on Lõuna-Ameerikas, peamiselt Brasiilias levinud kombinatsioonid alternatiivrahas laene väljastavast mikrolaenupankadest ning mikroettevõtete koolituskeskusest, mille eesmärgiks on vaeste elanikkonna kihtide finantskaasamise ning sotsiaalse sidususe parandamine (Seyfang ja Longhurst 2013b: 71).
- Regionaalraha (*Regiogeld*) on Saksamaalt alguse saanud alternatiivrahasüsteem, mis toetub tugevale piirkondlikule eneseteadvusele ning erineb teistest kohalikest rahadest laiemal geograafilisel ulatuse poolest, ulatudes üle kogu

maakonna. Rahasüsteemi suurem leviala ning laiem potentsiaalne turg aitab paremini kaasata ka erasektorit: väiketootjad ja -kaupmehi (North 2010: 122).

**Barterrahad.** Barterrahad on kaubeldavad vaid väikeste kogukondade sees ja piiratud ajavahemikus, teatava regulaarsusega toimuvate turupäevade ehk barterturgude (*barter markets, clubes de troca, clubes de trueque*) raames ning seda emiteerivad kohalikud kogukonnaaktivistid. Raha on lihtne ilma turvaelementideta paberraha ning on mõeldud barterkaubanduse hõlbustamiseks. Barterrahasid ei saa vahetada riikliku raha vastu ega vastupidi; neid emiteeritakse kas intressivaba laenuna või turule toodud kaupade või teenuste tagatisel; neid loovad reeglina rohujuuretasandi liikumised ja nad levivad kohalikul tasandil. Enamus barterrahassüsteeme on koondunud Ladina-Ameerikasse: Brasiiliasse, Argentiinasse, Venetsueelasse, erandiks on kestlikule arengule keskendunud Troc-tes-Trucs tururaha Kanadas. Barterrahade levikuulatus ei ole täpselt teada: kuna tegu on alternatiivrahadega kõige vähem formaliseeritud ning võrgustunud liigiga, siis on paljud barterrahad Seyfangi ja Longhursti uuringust välja jäänud, eeldatavasti on nende koguarv tunduvalt suurem ning nad on levinud rohkemates riikides (Seyfang ja Longhurst 2013b: 7).

### 1.3 Alternatiivrahadega mõju kestlikule arengule

Alternatiivrahadega võimalikke mõjusid on väga erinevaid, käesolev töö kasutab nende grupeerimiseks ning analüüsiks kestliku arengu raamistikku. Tuleb mainida, et nimetatud raamistiku kasutamine on alternatiivrahadega teoreetilises käsitluses suhteliselt uus nähtus, tavapäraselt on rahadega mõjusid uuritud heterodoksete majandusteooriate raames (Lietaer 2001, Lietaer 2013) või keskendunud alternatiivrahadega spetsiifilistele, peamiselt sotsiaalsetele mõjudele (Collom 2007). Alternatiivrahasid võib vaadelda ka läbi raha klassikaliste funktsioonide (Jansen 2013).

Kestliku arengu vaatepunkt võimaldab näha alternatiivrahasid laiemas kontekstis, hinnata võrdselt nii majanduslikke, sotsiaalseid kui keskkondlike mõjusid ning käsitleda teemat ühtse tervikuna. Nimetatud raamistiku on alternatiivrahadega alasesse teaduskirjandusse toonud Gill Seyfang, kelle aastatepikkune teadustöö (Seyfang ja Smith 2002, Seyfang 2006, Seyfang 2009, Seyfang ja Longhurst 2013a, Seyfang ja

Longhurst 2013b) on suutnud kestliku arengu nihutada alternatiivaha uurimise keskmesse.

Kestlik areng (*sustainable development*), tõlgitud ka kui jätkusuutlik või säästev areng, formuleeriti esmakordselt Gro Harlem Brundtlandi ÜRO toel loodud raportis “Our Common Future” (Our Common Future: 1987), kuid mõiste on sündinud paarkümmend aastat varem ning omab juuri 60-70ndate aastate rohelistes liikumistes (Tafel ja Terk 2003: 151) — samast pinnasest on võrsunud ka enamus tänapäevaseid alternatiivrahasid. Kestliku arengu esmasest, vaid keskkonnaressursside tulevastele põlvkondadele säilitamise fookusest on nüüdseks jõutud harmoonilisema käsitluseni, kus otsitakse tasakaalu majanduslike, sotsiaalsete ning keskkondlike eesmärkide vahel (*Ibid.*: 152).

Kestliku arengu raamistik võimaldab hõlmata kolm peamist mõjude gruppi, mida alternatiivrahadega seostatakse. Esiteks võib välja tuua majanduslikud mõjud: majandusprotsessid, mida alternatiivraha võib riiklikust rahast efektiivsemalt käivitada: kohalik areng, mittetasustatava töö kompenseerimine ning finantskaasamine. Teiseks tuleb märkida sotsiaalseid mõjusid, peamiselt sotsiaalse kapitali tugevdamist. Kolmandaks tuleb rõhutada mitmesuguseid keskkonda säästvaid mõjusid nagu loodusressursside kokkuhoid ning säästvate tarbimisharjumuste soodustamine. Alljärgnevalt on alternatiivrahad erinevad mõjud täpsemalt lahti kirjutatud ning on välja toodud nelja põhilise alternatiivrahatüübi mõjud kestliku arengu eri aspektidele.

**Majanduslikud mõjud.** Esmaseks alternatiivraha majanduslikuks mõjuks võib tuua kohaliku arengu soodustamise. Traditsiooniliselt on kohaliku arengu edendamise ning töökohtade loomiseks soodustatud välisinvesteeringuid, kuid riigi eri piirkonnad ei ole kapitalile ühtmoodi atraktiivsed, investeeringud koonduvad ruumiti ebaühtlaselt ning väldivad väheatraktiivset perifeeriat (Kwon 2010: 11). Alternatiivseks strateegiaks on impordi asendamine kohalikul tasandil: kohapeal loodud väärtuse kasvatamine kohalike kaupade ja teenuste tootmise ja tarbimise eelisarenduse abil. Nii on võimalik takistada tööjõu ekspordi ja kaupade impordi tõttu toimuvat kohaliku raha väljavoolu (Ward, Lewis 2002: 62). Kohalikud ettevõtted loovad kohalikke töökohti ning ka nende kasum jääb kohapeale ringleva ja uut väärtust looma läbi investeeringute samas piirkonnas. Nii tagatakse parem kontroll kohalike investeeringute, toodete ja teenuste pakkumise

üle ning vajalik ressursiringlus kohalikus majanduses täiendava stabiilsuse loomiseks. (Opinion of the European... 2012: 8)

Sotsiaalteadlased käsitlevad kohalikku arengut võtmesõnaga lokalism (*localism*) mida tõlgendatakse ühena paljudest võimalikest reaktsioonidest globaliseerumise mõjudele, kuid mille juured peituvad varasemates ajastutes ning on riigiti ja kultuuriti erinevad. Saksamaal on mõjutegurina nimetatud riigi suhteliselt hilist ühendamist 19. sajandi lõpul (North 2010: 121), USA puhul sündis protsess 60-70ndate kontrakultuuri laines, sh Jane Jacobi ja E. F. Schumacheri linnaplaneerimise ja -majanduse alastes töödes "The Death and Life of Great American Cities" (Jacobs 1961), "The economy of cities" (Jacobs 1969) ning "Small Is Beautiful" (Schumacher 1973). Lokalism tunnustab küll globaliseerunud maailmamajanduse tootmistegurite mobiilsuse ja mahuefekti mõjul suurenenud efektiivsust, kuid samas rõhutatakse ka globaliseerumise negatiivseid välismõjusid: rikkuse kuhjumist ja ebaühtlast ruumilist jaotust, tööhõive ja kogukondade sotsiaalse olukorra halvenemist migratsiooni ja piirkondade vahel kiiresti ümberpaikneva tootmise tõttu, pikemate transpordiahelate tõttu suurenenud ökoloogilist jalajälge jne. (Kwon 2010: 8) Lokalism rõhub väikesemahulistele praktilistele lahendustele, mis leevendaksid globaliseerumise negatiivseid mõjusid, edendaks kohalikku väikeettevõtlust ja kohalike toodete ja teenuste eelistamist tarbija valikutes (Hess 2012: 1) ning rõhutaks kodanikuühiskonna olulist rolli määramaks kindlaks piirkonna arengumudel (Opinion of the European... 2012: 8).

Eri alternatiivrahad mõjutavad kohalikku arengut erinevalt: positiivset mõju oodatakse peamiselt kohalikelt rahadelt sh ökorahadelt mis on disainitud vähendama kogukondade ökoloogilist jalajälge (North 2010: 47), regionaalrahal, mis peaks edendama piirkonnasisest väikeettevõtlust ning kaubavahetust (*Ibid.*: 124) ning kogukonnapankadelt, mis aitaks vaesemate kogukondade elujärge parandada ning luua piirkonnas täiendavat tööhõivet (Jayo *et al.* 2008: 4).

Teiseks alternatiivraha majanduslikuks mõjuks on raskesti mõõdetava mittetasustatava töö kompenseerimine. Siia alla kuulub vabatahtlik töö, mitteametlik töö, kingitused, teadmusvahetus ning kodutööd mis kõik mängivad olulist rolli ühiskonna majanduslikus väärtusloomes, kuid mida tavaliselt ei peeta ametlike töösuhete kõrval nii oluliseks. Harjumuspäraselt paigutatakse need töö vormid väga laia informaalse majanduse



sektorisse koos ühiskondlikult taunitava varimajanduse ja kuritegeliku majandusega ning riigi edukust mõõdetakse mh võimena formaliseerida informaalset majandussektorit. (Gibson-Graham 2008: 6). Alternatiivraha pakub lahenduse, kuidas informaalset sektori teatud osas on võimalik soodustada väärtusloomet ilma formaalse bürokraatiata ning võimaldab pakkuda kompensatsioonimehhanisme tööde eest, millel on olematu turuväärtus. Nimetatud mõju on mainitud kõikide alternatiivrahatüüpide puhul, enamustel jääb see keskmisele tasemele, positiivselt paistavad silma ajapangad, mis soodustavad väärtusvahetusi just sotsiaalselt tundlikus kontekstis (North 2010: 93).

Kolmandaks alternatiivraha majanduslikuks mõjuks on finantskaasamine: osa ühiskondlikust sotsiaalse kaasamise protsessist, mis soodustab enimtõrjutute (sh naised, töötud, puuetega inimesed, eakad ja vaesed) majanduslikku integratsiooni ja nendele sobivate finantstoodete ja -teenuste arendamist (Pintó 2011: 10). Tuntuimaks finantskaasamise vahendiks on mikrolaenud, mille areng algas 1970. aastatel kuid rahvusvaheline läbilööks toimus 2000. aastate keskel, kui Muhammad Yunus'ele anti Grameen Bank'i eduloo eest Nobeli rahupreemia ning ÜRO kuulutas 2005. aasta ülemaailmseks mikrokrediidiastaks (Soares 2008: 121). Mikrolaenupanganduse ülesehitamisel võib kasutada erinevaid strateegiaid, kaheks peamiseks lähenemiseks on minimalistlik ning integreeritud mikrolaenu strateegia (Ledgerwood 1999: 65; Jayo *et al.* 2008: 4). Tuntum ja levinum minimalistlik strateegia lähtub seisukohast, et vaesuse vähendamiseks ning vähekindlustatute toetamise esmaseks vahendiks on finantsteenused väikesemahulise ning lühiajalise laenu vormis. (Ledgerwood 1999: 65). Osa minimalistliku mikrolaenu pakkujaid pakub piiratud mahu ka sotsiaalseid tugiteenuseid, nagu näiteks grupilaenamist ning esmast ettevõtluskoolitust. Integreeritud mikrolaenu pooldajad kritiseerivad minimalistlikku lähenemist, pidades seda liialt finantskasumile orienteerituks ning kultuurikontekstiga halvasti haakuvaks. Integreeritud mikrolaen pakub kogukondadele laiemat tuge, sidudes finantsteenuste külge tugeva ettevõtlus- ja finantsvastutuskoolituse, luues mikroettevõtete inkubaatorite süsteeme, viies läbi kohaliku ettevõtluse struktuuri kaardistamisi ning soodustades omavahelise koostöö parandamist. (*Ibid.*: 65) ning sotsiaalse ning keskkondliku teadlikkuse tõstmist (Hickson 2001: 64).

Kestliku arengu seisukohalt on finantskaasamiste eri vormidest eelistatud integreeritud mikrolaenu, mis pakuvad kogukondadele rohkem kui lühiajalist finantssüsti ning sisaldavad ka sotsiaalseid ning keskkonnasäästlikke komponente, kuid arvestada tuleb minimalistliku lähenemisega võrreldes suuremate finantskuludega ning täiendava rahastuse vajadusega (Jayo *et al.* 2008: 5). Alternatiivrahade puhul räägitakse finantskaasamise mõjudest peamiselt Ladina-Ameerika alternatiivrahaliikide — kogukonnapankade ning barterrahade — puhul, uuringud on näidanud tugevaimat finantskaasamise mõju just kogukonnapankade tegevuses (Jayo *et al.* 2008, França Filho *et al.* 2012, Fare *et al.* 2013, Diani ja Cerri 2013).

**Sotsiaalsed mõjud.** Alternatiivrahasid uurides on tihti välja toodud nende positiivset mõju sotsiaalse kapitali loomisel (North 2010: 92). Ühistegevus ja vastastikune väärtusvahetus kogukonnas viivad kokku eri ühiskonnakihtide ja erineva sotsiaalse taustaga inimesi, kes tavapärastes ühiskondlikes suhetes kokku ei puutuks ning võivad olla sotsiaalselt tõrjutud (Seyfang ja Smith 2002). Rääkides sotsiaalsest kapitalist tuleb eristada erinevaid kapitali tüüpe: Robert Putnami jaotuse järgi leidub kahte tüüpi sotsiaalset kapitali (Putnam 2001: 22):

- Siduv sotsiaalne kapital (*bonding social capital*) sisaldab tugevamaid sidemeid kogukonnaliikmete vahel, kuid seosed on homogeensemad ja tekivad sarnase tausta ning oskustega inimeste vahel. Vaid tugeva siduva sotsiaalse kapitaliga kogukonnad on haavatavad, see ilmneb eriti vaesemate elanikkonna gruppide puhul, kellel puudub oskuste mitmekesisus ning kontaktid kogukonnast väljaspool asujatega (Panther 2012: 23; Seyfang 2002: 6; North 2010: 92).
- Sildav sotsiaalne kapital (*bridging social capital*) toimib laiemas sotsiaalses grupis, mille liikmed ei pruugi üksteisega väga lähedased olla, kuid suhete pealiskaudsust kompenseerivad mitmekesised ja eri sotsiaalse taustaga suhted (Putnam 2001: 22), näideteks võib tuua teismeliste ning eakate, eri sissetulekutega inimeste või üle rassi- või kultuuripiiride ulatuvad suhted (North 2010: 92). Sarnasele efektile on viidanud ka Mark Granovetter oma töös "The Strength of Weak Ties", kus ta rõhutab "nõrkade" kuid "laialdaste" sidemete olulisust sotsiaalsetes võrgustikes (Granovetter 1973: 1360).

Alternatiivrahade positiivset mõju sildava sotsiaalse kapitali ehitamisel on peamiselt kirjeldatud ajakrediidisüsteemide juures (Seyfang 2002, Collom 2007), teiste alternatiivraha tüüpide puhul on tulemused olnud tagasihoidlikumad. Käesoleva töö kontekstis on oluline sotsiaalse kapitali ning barterrahade seos: Julia Panther on toonud välja nende võimaliku seose siduva ja sildava kapitali loomisega (Panther 2012: 102). Tema uurimistulemuste kohaselt soodustab barterraha sildavat kapitali tugevdamist juhtudel, kui raha kasutamine toimub spetsiaalsete ürituste raames: laatadel ja turgudel, mida külastab mitmekesine ostjate grupp. Barterraha soodustab siduva sotsiaalse kapitali loomist väljaspool üritusi, kus barterrahaga kauplemine on väiksemahulisem ning tehingud toimuvad lähedaste kogukonna liikmete vahel. (*Ibid.*: 102) Muude alternatiivraha tüüpide puhul võib mõju sotsiaalse kapitali eri tüüpidele hinnata keskmiseks või väikseks, sõltuvalt sellest kuidas rahasüsteem on üles ehitatud ja milline on kohalik sotsiaalne olustik.

**Keskkonda säästvad mõjud.** Alternatiivrahade keskkonda säästvate mõjudena toob teoreetiline kirjandus välja esmalt ressursside säästmise: kohaliku tootmise ja tarbimise soodustamise abil saab lühendada tarneahelaid, vähendada transpordiks vajalikku energiatarbimist ning suurendada toidujulgeolekut (Social and... 2011: 127; Seyfang 2006: 8). Lisaks on võimalik alternatiivrahade abil luua taaskasutatavate kaupade turge ning kollektiivse tarbimise süsteeme (Briceno ja Stagl 2006).

Teiseks, kaudsemaks mõjuks on säästvate käitumismustrite soodustamine. Alternatiivrahade abil saab luua premeerimissüsteeme, mis propageerivad taaskasutust, ökoloogiliste toodete eelistamist või ühistranspordi kasutamist (Boyle 2011: 11). Lisaks on välja toodud, et alternatiivraha kasutamise abil tekkiv täiendav sotsiaalne interaktsioon tugevdab inimlikke põhivajadusi — tunnustusvajadust, kuulumisvajadust ning enesekindlust — mida muidu võidakse rahuldada (liig)tarbimise abil. Vähenev tarbimine vähendab aga omakorda survet keskkonnale. (Briceno ja Stagl 2006: 1544).

Ülalnimetatud mõjude kõrval võivad alternatiivrahad olla ka finantsinstrumendiks keskkonda säästvate tehnoloogiate arendamisel, näiteks energiaühistute puhul, mis koguvad algkapitali kohalikult kogukonnalt laenuna tulevase toodetud energia tagatisel (Turnbull, 2009). Nimetatud skeemid jäävad sügavamalt analüüsi vääriava teemana käesolevast tööst välja.

Kõige efektiivsemalt keskkonda säästvaks alternatiivrahaks peetakse ökoraha, mille loojad on võtnud keskkondlikud eesmärgid oma pealisülesandeks (North 2010: 206). Ülejäänud alternatiivrahade puhul mainitakse küll teatavaid positiivseid keskkondlikke mõjusid, kuid pigem on need tagasihoidlikud (Seyfang 2009: 157).

Kokkuvõtvalt on põhiliste alternatiivrahatüüpide majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkondlikud mõjud kantud tabelisse 3. Näeme, et ajakrediidi puhul hinnatakse peamiselt tema sotsiaalseid mõjusid, vastastikusel krediidil on lisaks sellele ka teatav majanduslik komponent. Kohalike rahade puhul on suund peamiselt majanduslikel ning keskkondlikel mõjudel, enim keskkonnale suunatud on ökoraha. Barterrahade puhul saab peamiselt rääkida majanduslikest mõjudest.

Tuleb tähele panna, et eelnevas mõjude analüüsis on keskendutud ainult positiivsetele mõjudele ning need on sobitatud kestliku arengu raamistikku. Alternatiivrahade mõjud võivad olla palju laiemad ning omada ka negatiivseid aspekte. Kahjuks on alternatiivrahade negatiivseid mõjusid väga vähe uuritud, samuti puudub statistika, kui paljud alternatiivrahasüsteemid suudavad toimida pikaajaliselt ning mis põhjustab alternatiivrahasüsteemide hääbumist. Ilmselt tundumaks alternatiivrahade probleemistikku käsitlevaks artiklits on Joan ja Richard Sweeney artikkel “Monetary Theory and the Great Capitol Hill Baby Sitting Co-op Crisis” (Sweeney ja Sweeney: 1977), mida vahendab Paul Krugman oma raamatus *The Accidental Theorist* (Krugman 1998: 107) ning mida on lähemalt uurinud Thorsten Hens oma tööruhmagaga (Hens *et al.* 2007). Käsitletud kaasus vaatleb ühistut, mille liikmed pakuvad üksteisele lapsehoidmisteenust ning kasutavad teenusepõhist barterraha, kuid erinevatel põhjustel satub süsteem inflatsioonispiraali ning laguneb. Lisaks sellele võib märkida ka Rolf Schroederi artiklit, mis käsitleb alternatiivrahade halduskulusid ning finantsilist jätkusuutlikkust, millest süsteemide loojad tihti mööda vaatavad (Schroeder 2013) ja Gerhard Rösli Saksamaa Keskpanga poolt tellitud raportit (Rösl 2006) mis analüüsib Saksamaa alternatiivrahasid ning leiab, et nende väidetav majanduskasvu edendav efekt raha madala kvaliteedi tõttu tegelikkuses ei avaldu ning tunnustada võib vaid nende sümbol- ja suveniirväärtust.

**Tabel 3.** Levinuimate alternatiivrahatüüpide majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkondlikud mõjud.

	Aja-krediit	Vastastikune krediit	Kohalikud rahad			Barter-raha
			Ökoraha	Regionaalraha	Kogukonnapank	
<b>Majanduslik mõju</b>	●	●●	●●	●●	●●●	●●
sh kohalik areng	●	●	●●●	●●●	●●●	●
sh mittetasustatava töö kompens.	●●●	●●	●●	●	●●	●●●
sh finantskaasamine	●	●	●	●	●●●	●
<b>Sotsiaalne mõju</b>	●●●	●●	●	●	●	●
Sildava kapitali tugevdamine	●●●	●●	●●	●●	●	●
Siduva kapitali tugevdamine	●	●	●	●	●	●
<b>Keskkondlik mõju</b>	●	●	●●●	●	●	●
sh ressursside säästmine	●	●●	●●●	●●	●●	●
sh säästva käitumise soodustamine	●	●	●●●	●	●	●

Allikas: (North 2010: 206; Seyfang 2009: 157; Seyfang ja Longhurst 2013b: 73).

● nõrk mõju                      ●● keskmine mõju                      ●●● tugev mõju

Üks käesoleva töö võimalik edasiarenduse suund oleks laiendatud alternatiivahade mõjude uuring, mis kaasaks ka negatiivseid mõjusid, kuid siinkohal keskendume siiski kestliku arengu raamistikule ning tabelis 3 välja toodud mõjudele mis on aluseks järgnevas empiirilisest osas toodud viie juhtumi analüüsile. Hindame, kuidas käsitletavat alternatiivraha neilt loodetud mõjusid täidavad.

## **2 EESTI JA BRASIILIA ALTERNATIIVRAHADE PRAKTIKA**

### **2.1 Eesti alternatiivrahad ja nende mõju kestlikule arengule**

#### **2.1.1 Eesti alternatiivrahade loomine**

Eesti alternatiivrahade ajalugu ulatub sajandite taha, nende lühiajalugu ning Eestisse jõudmise lugu on toodud lisas nr 2. Tänapäevaste alternatiivrahade vastu tekkis Eestis laiem huvi 2008. aastal alanud majanduskriisi ajal, kui avalikus debatis tekkisid fundamentaalküsimused raha ja väärtusloome olemusest. Oma osa oli ka järjest tugevnevatel kodanikühendustel ning Eestimaa Rohelise Erakonna poolt populariseerivatel uudsetel arengumudelitel, sh kogukonnaaktivisti Toomas Trapido esinemistel, kes julgustas kogukondi oma rahasüsteeme looma. Neil aastail jõudis Eesti ajakirjandusse seeria alternatiivrahateemalisi artikleid: Marek Strandbergi "Kuidas majandusraskustes toime tulla?" (Strandberg 2009) ning Villu Zirnaski "Raha ei ole? Trükime ise!" (Zirnask 2009b). Viimase artikli puhul oli lisaks Saksamaa ning angloameerika eeskujudele toodud eeskujudeks ka Argentiina 2001. a. võlakriisi aegsed barterrahad. Argentiina info tõi Zirnask esile tänu oma isiklikele reisidele antud piirkonnas (Zirnask 2009a). Lisaks eelnevatele allikatele vahendas alternatiivrahainfot ka ökoportaal Bioneer (Trapido 2014).

2010. aastaks oli alternatiivrahade loomiseks aeg küps. Esimesed Eesti alternatiivrahad sündisid kolmes eri paigas üksteisest peaaegu sõltumatult. Rahadeks olid urban Võrumaal Urvastes, Luige kroon Harjumaal Kiili vallas ning P.A.I. Järvamaal Paides. Urban ja P.A.I loodi täpselt samal ajal 1. mail 2010, Luige kroon sündis aasta hiljem, 1. mail 2011. Tuleb tähele panna et tegu pole ainsate Eesti alternatiivraha-algatustega: 2009. aastal käivitus Teeme Ära tegemistest välja kasvanud veebipõhine ajakrediidisüsteem Önnepank (Önnepank 2014), alates 2011. aastast annab Tartu Hoiu-laenuühistu välja Eesti vekslid (Tartu Hoiu-laenuühistu Eesti veksle: 2013) ning idee tasemel või käivitamisel on mitmed teised alternatiivrahad nagu Von Krahli teatri kraal (Jalakas 2012) ning Setumaa raha (Hallik 2013).

Järgnev osa analüüsib Urvaste, Luige ja Paide rahasid lähemalt, toetudes intervjuudele Airi Halliku, Kaire Nuudi ning Rainer Eidermilleriga (Hallik 2013, Nuut 2013, Eidermiller 2013) ning toob välja rahade loomise motiivid, ettevalmistuse ning emiteerimise käigu, kasutusvõimalused, mõju kestlikule arengule ning võimalikud tulevikuperspektiivid.

### **2.1.2 Urvaste urban**

Urvaste urbani loomise peamiseks põhjuseks nimetavad raha loojad vajadust tasustada talgutöid, mis on olemuselt vabatahtlik töö ning Eesti traditsiooni kohaselt ei kuulu riiklikus rahas tasustamisele. Urbani emiteerimise hetkeks valiti 2010. aasta 1. mai Teeme Ära talgupäev, mis oli järjeks 2008. aastal toimunud koristuspäevale ning 2009. aasta mõttetalgutele. Teiseks urbani loomise põhjuseks oli Eesti krooni kadumine (Eesti kroon asendus euroga ca pool aastat hiljem, 31. detsembril 2010) ning sellega seotud emotsionaalne kahjutunne. Urvaste kogukonna jaoks oli Eesti kroonil tugev sümbolväärtus: 10-kroonisel Eesti rahatähel on kujutatud Tamme-Lauri tamme, mis asub Urvaste vallas. Lisaks talgutööde kompenseerimise ja Eesti krooni kadumisega seotud motiividele nimetavad Urvaste raha algatajad oluliseks ka sidet Eestimaa Rohelise Erakonnaga ning selle alternatiivrahaaktivistist juhtfiguuri Toomas Trapidoga.

Urvaste urbanit hakati Urvaste Külade Seltsi poolt looma 2009. aasta sügisel, rahatähe kujundas kohalik kunstnik Epp Margna. Urbani esiküljel on kujutatud stiliseeritud Tamme-Lauri tamme, teisel pool leiab võrokeelse lause "Külvät tõru, kasus tamm". Urban kavandati vaid ühe nominaalväärtustega: 1 urban, mille kokkuleppeline kurss on 1 euro. Raha turvaelemendiks oli käsitsi kirjutatud seerianumber, teisi meetmeid ei kasutatud, sest usaldati kohalikku kogukonda ja ei peetud raha võltsimist oluliseks probleemiks. Raha trükiti Kodanikuühiskonna Sihtkapitali (KÜSKi) toel: Urvaste kogukondliku arengu projekti kirjutati sisse ka kohaliku raha trükkimise kulud. Nimetatud taotlus tekitas KÜSKis mitmeid küsimusi, kuid pärast konsultatsioone Eesti Pangaga rahuldas KÜSK Urvaste taotluse ning 2010. a. kevadel trükiti 250 Urvaste urbanit. Raha loojad ei pea KÜSKi toetust kriitiliseks: raha oleks trükitud ka ilma vastava toetuseta.

Urbaneid anti esmakordselt välja Teeme Ära talgupäeval 1. mail 2010 Urvaste Külade Seltsi ja teiste talguid korraldanud piirkondlike MTÜde (MTÜ Kaksiküla, EELK Urvaste kogudus, Pokumaa sihtasutus) ning teiste talgute eestvedajate poolt üle kogu valla. Raha väljastati talgutöö tundide alusel suhtega 1 tööpäev = 1 urban. 2010. a. kevadel väljastati talgutel kokku 150 urbanit, 2011 aastal ca 120 urbanit. 2012 aastal toimus täiendav emissioon, kus trükiti lisaks 100 urbanit. 2012. aasta kevadel väljastati talgutel täiendavalt veel 123 urbanit. 2013. väljastuse hulk on teadmata. Töö kirjutamise ajaks oli külaseltsi kassasse tagasi jõudnud 53 urbanit (peamiselt läbi külaseltsi pakutavate kaupade-teenuste), kasutamata urbaneid oli 103.

Urvaste külaselts on teadlik, et urbani kasutusvõimalusi tuleb kogukonnaaktivistidel ise aktiivselt luua, seetõttu organiseeritakse iga aasta mai lõpus kohalik laat, nn Urbanipäeva laat, mis on talgutel teenitud urbanite peamine kasutuskoh, kus urbanite eest saab osta toiduportsjoni (hind 1 urban) või lunastada loteriipileti (hind 2 urbanit). Lisaks laadapäevale on urbanit kasutatud ka muude kohalike teenuste eest maksmisel: näiteks võib tuua vendade Johansonide kontserdi Urvaste kirikus (hind 2 urbanit), Pokumaa sissepääsupileti (hind 1 urban) ja koostöös Kinobussiga loodud külakino (hind 2 EUR või soodushinnaga 1 urban).

Urvaste urbani majanduslikku mõju võib hinnata nõrgaks: kohalik arengut soodustav ning importi asendav mõju toimib sümboolsel määral, seda soodustab laatadel kohalike väiketootjate ja talunike poolt pakutav kaup ning väikesemahulised urbanitransaktsioonid. Mittetasustatava töö väärtustamine on tänu talgupõhisele emissioonile keskmine: kui kohaliku kogukonna võimalus kevaditi urbaneid teenida on keskmise mahuga, siis nende kasutamine on suhteliselt piiratud nii ajaliselt kui ka pakutavate kaupade ja teenuste valikuga. Finantskaasamise mõjust finantstoodete näol urbani puhul rääkida ei saa.

Urbani sotsiaalset mõju võib hinnata keskmiseks, urban on oluline kogukonnaidentiteedi kandja, sellel on tugev sümbolväärtus ning kohalikud elanikud on uhked oma raha üle. Tuginedes Julia Pantheri lähenemisele sõltub barterrahade siduva ja sildava sotsiaalse kapitali loomine baterrahaga tehtud transaktsioonide kontekstist: turupäevadel tehtud tehingud tugevdavad sildavat kapitali ning väljaspool seda siduvat kapitali (Panther 2012: 102). Urbani-tehingud toimuvad peamiselt suvistel laatadel,



väljaspool laatu on urbanikasutus hõredam, seega võib peamiseks mõjuks lugeda sildava mitte siduva sotsiaalse kapitali tugevdamist.

Urbani keskkondlikku mõju võib hinnata nõrgaks: raha ei ole otseselt suunatud keskkondlikele eesmärkidele, kuid väiksed positiivsed mõjud on olemas, leidub nii ressursse säästvaid kui keskkonnasõbralikke tarbimisharjumusi suurendavaid mõjusid. Laatadel urbanite eest müüdav kaup on sageli pärit kohalikust mahepõllumajandusest, toetades säästvaid maakasutusmeetodeid ning vähendades toidutranspordile kuluvat ressursi; koristustalgud parandavad looduskeskkonna seisundit ning toimivad keskkonnaharidusliku meetmena.

Urbani tulevikuvõimalusi analüüsid on Urvaste külaselts leidnud, et urbani-laatade arvu pole vaja suurendada, pigem on oluline urbani kasutusala laiendada kaupade-teenuste valikut ning vähendada sesoonsuse mõju — praegu koonduvad urbanitehingud peamiselt kevadesse ja suve algusesse. Kohalike ettevõtetega pole veel partnerlussuhteid loodud, kuid plaanis on koostöö kohaliku vallaga: käivitada pesupesemisteenus, mille eest oleks võimalik tasuda alternatiivrahaga. Peamiseks urbani arengu takistajaks on inimressursi puudus: Urvaste külaseltsil puudub inimene, kes spetsiaalselt urbaniga tegeleks ning partnerlussuhteid looks — koostöö ettevõtjatega ning nende kaasamine nõuab kannatlikku suhtlust ning personaalset lähenemist. Urbani loojate peamised tulevikuootused on seotud Maale Elama programmi raames Urvaste valda elama asuvate uute perekondadega.

### **2.1.3 Luige kroon**

Luige on asula Tallinna lähistel Kiili vallas Harjumaal, mille põhiosa moodustavad aiandusühistud, mis majandusbuumi aastatel jõudsasti kasvasid. Aastatel 2000 kuni 2012 suurenes Kiili valla elanike arv 129.3% (Kiili vald 2014: 1). Hoolimata elanike kirjust sotsiaalsest taustast, eesti-vene segakogukonnast ning suvilakooperatiivide pärandist omab piirkond siiski ühist identiteeti ning seda hoiab koos kohalik külaselts Luige Kandi Selts. Seltsi eestvedamisel loodud Luige kroon lasti käibele täpselt aasta hiljem kui Urvaste urban: 1. mail 2011, samuti Teeme Ära talgupäeva rahana. Luige Kandi selts oli urbanist mingil määral teadlik, kuid see ei olnud määrav: oluline oli leida viis talgutööde eest tasumiseks. Oma osa oli ka Eesti oma raha käibelt kadumisega

seotud tunnetel: Luige kroon sai nime Eesti krooni mälestuseks. Luige krooni kujunduse tegid Luige Kandi Keskuse aktivistid ning tehniline ettevalmistus on käsitletavatest Eesti alternatiivrahadest kõige lihtsam ja teostus odavam. Eurost mõõtudest veidi väiksem Luige kroon on trükitud kontoriprinteriga tavalisele paberile ning sel ei ole turvaelemente, sest raha loojad ei pea raha võltsimist probleemiks. Raha nominaalväärtus euro suhtes pole määratud ning pole kehtestatud ka erinevaid vääringuid: raha nimetatakse lihtsalt Luige krooniks. Erinevalt teistest alternatiivrahadest ei peetud Luigel välistoetust ja vastavat projektitaotluse kirjutamist oluliseks, sest raha väljaandmiskulud olid väga madalad. Raha täpne trükiarv on teadmata.

Luige krooni anti esimest korda välja 1. mail 2011 ning seda väljastati Teeme Ära talgupäeval osalemise eest, üks tööpäev võrdus ühe Luige krooniga. Talgulistele kirjeldas külaselts Luige krooni kui tänu ning see paluti alles hoida lubadusega pakkuda raha kasutusvõimalusi tulevikus. 2011. aastal anti välja ca 35 Luige krooni, 2012. a. talgupäeval ca 90 ning 2013 talgupäeval ca 75 luige krooni, kokku on väljastatud ca 200 Luige krooni.

Töö kirjutamise ajal puudusid võimalused Luige krooni kasutamiseks, kuid algatusgrupi väitel on paljud krooni omanikud ootel ja tundnud huvi, kuna ja kuidas saaks raha eest kaupu ja teenuseid osta. Esmasteks planeeritavateks teenusteks on kogukonnaürituste korraldamine Luige Kandi Keskuse eestvedamisel, oodatavalt tooks Luige krooni abil lunastatav sissepääs üritustele rohkem huvilisi. On plaanitud ka kohalike aiasaaduste turu loomist Luige kroonide eest, mis võiks seniseid sotsiaalseid kauplemisbarjääre murda. Kuigi piirkonnas on palju aiasaaduste kasvatajaid, siis ei ole seni leitud võimalust toodetega omavahel kauplemiseks: riiklik raha ei tundu mitteformaalse aiamajanduse kontekstis olevat sobiv instrument: "Naaber naabrilt porgandeid ei osta, kaugemaid naabreid aga ei tunta". Kohalik Luige kroon võiks sobida just sellised suhtlemisel ja usaldusel püsivaid transaktsioone hõlbustama ning aitama sotsiaalsetest tabudest üle saada, sarnanedes nii töö teoreetilises osas mainitud Jaapani ajakrediidisüsteemi Fureai Kippu'ga.

Luige krooni loojad on võtnud ühendust ka kohalike ettevõtetega: Hansaplant jt läheduses paiknevad firmad on küll kohaliku raha vastu huvi üles näidanud, nähes selles

võimalust kaasata uusi potentsiaalseid kliente, kuid jäänud seni äraootavale seisukohale, oodates külaseltsi initsiatiivi. Külaseltsil puudub aga analoogselt Urvastega inimene, kes tööks oleks ettevõtluspartnerite kaasamine.

Töö kirjutamise ajal puudub Luige kroonil majanduslik mõju ning selle potentsiaali võib hinnata nõrgaks. Juhul kui kogukond suudaks käivitada kohaliku raharingluse ning leida kaupu ja teenuseid, mida saaks Luige krooni eest osta (potentsiaal kohaliku aianduse näol on olemas), võiks tekkida teatav kohalikku arengut soodustav ja importi asendav mõju. Sarnaselt Urvaste urbaniga on mittetasustatava töö kompensatsioon keskmise mahuga, ka piirangud on samad: talgutööde maksimaalne võimalik maht ja osalejate arv. Finantskaasamise mõju Luige krooni puhul puudub.

Luige krooni sotsiaalset mõju võib töö kirjutamise ajal hinnata nõrgaks, potentsiaali keskmiseks. Kuna Luige krooni ringlus pole veel käivitunud, siis ei saa rääkida turupäeva- ja turupäevavälistest transaktsioonidest ning nende erinevast mõjust sotsiaalsele kapitalile. Hoolimata sellest on nõrk kogukonda siduv mõju juba praegu olemas: Luige kroonist räägitakse omavahel, võrreldakse kroonide arvu ning küsitakse, millal saab raha kasutama hakata. Luige eripäraks on mitmekesise rahvusliku ja kultuurilise taustaga kasutajaskond, mille puhul alternatiivraharinglus tugevdab omavahelist sildava kapitali loomist, siduva kapitali tugevdamine on tagasihoidlikum.

Ka Luige krooni keskkondlikku mõju võib töö kirjutamise ajal hinnata nõrgaks, potentsiaali keskmiseks. Kui Luige krooni abil õnnestuks käivitada kohalik informaalne väikepõllumajanduse turg, siis võiks näha nii ressursisäästu kui ka tarbimisharjumuste ökoloogilisemaks muutumist. Raha praeguses staatuses keskkonda säästev mõju puudub v.a. talgutööde väike keskkonnahariduslik mõju.

#### **2.1.4 Paide P.A.I.**

Ilmselt Eesti tuntuim ja ambitsioonikaim alternatiivraha P.A.I. sündis 2010. aasta algul Paides Rainer Eidermilleri ja kohaliku vabakonna mõtetes. Katalüsaatoriks oli siin Toomas Trapido, kes mängis rolli ka Urbani loomise puhul. 2010. aasta veebruaris Paides toimunud konverentsil tutvustas Trapido Suurbritannia ökolinnade võrgustikku *Transition Town*, mille ideekomplekti kuulub ühe komponendina ka alternatiivrahade, täpsemalt ökorahade loomine. Esialgu alternatiivraha ideesse skeptiliselt suhtunud

juristiharidusega Eidermiller hakkas Trapido ettekandest innustatuna asja olemust lähemalt uurima ning otsustas juba samal kevadel luua seltsingu P.A.I.de Pank ning kohaliku rahaühiku P.A.I., mis väljendab tänu (pai) ning mida võib tõlgendada ka kui “Paide Arengu Instrumenti” (P.A.I.de prospekt 2010: 10).

Sarnaselt Urvaste ja Luigega oli Paide alternatiivraha käivitamise motivaatoriks talgutööde tasustamisviisi leidmine, kuid silmapaistev on siinkohal Järvamaa Vabatahtlike Keskuse suur aktiivsus talgute korraldamisel: aasta jooksul Paides läbiviidud talgute arv ja tehtud tööde maht on oluliselt suurem kui pelgalt 1. mail Teeme Ära egiidi all toimuvate talgute puhul. Teiseks raha loomise põhjuseks oli Säästva Renoveerimise Infokeskuse Paide Ühenduse (SRIKi) poolt pakutavad kaubad ja teenused (taaskasutatav ehitusmaterjal, koolitused jms) millel on palju potentsiaalseid ostjaid, kuid kel puuduvad rahalised võimalused. Nimetatud kaks motivaatorit: sümboolset tasustamist vajav talgutel tehtav suuremahuline vabatahtlik töö ning SRIKi poolt ostjaid otsivad tooted ja teenused saidki alternatiivraha P.A.I. käivitamise põhjusteks. Kaudsemaks ajendiks oli ka Eesti krooni kadumine: see võimaldas ”oma raha” ideed kogukonnale lihtsamini selgitada.

Paide P.A.I.sid on töö kirjutamise ajaks välja antud kahes erinevas vormis, erineva suuruse, kujunduse ja vääringuga. Esimene P.A.I. oli mõõtudelt sularahast suurem, ligikaudu aktsia suurusega. Raha kujundas kogukonnakeskuse töötaja Heli Aade. Rahale ei trükitud turvaelemente, kuid igal rahal oli käsitsi kirjutatud seerianumber, P.A.I.de panga esindaja allkiri ning rahaga tehtud transaktsioonide nimekiri, kuhu iga rahatähega tehtud tehingu puhul tuli kirjutada uue omaniku nimi ning selgitus, mille eest on raha omanikku vahetanud.

Esimest P.A.I.d trükiti kolmes nominaalis: 1 P.A.I. (tiraaž 400), 5 P.A.I. (tiraaž 300) ja 10 P.A.I. (tiraaž 100). P.A.I. kursiks kinnitati 1 P.A.I. = 3 EUR, mis ligikaudu vastas 2010. aasta miinimumtunnitasule. Lisaks valmistati ette ka raha tutvustav prospekt ning kleebised "Kaupleme PAIdes" ja kinnituskirjad potentsiaalsetele P.A.I.dega kaupleva hakkavatele ettevõtjatele, et välistada võimalikke probleeme tarbijakaitsega. Esimest P.A.I.d anti esmalt välja Teeme Ära talgutel 1. mail 2010, kursiga 1 töötund = 1 P.A.I. Kokku väljastati viietunnise tööpäeva järel 15 vabatahtlikule 75 P.A.Id (Paides võeti

kasutusele oma raha 2010: 1). Kokku väljastati 800st trükitud rahast ajavahemikus 2010. a maist kuni 2012. a veebruarini 600 PAId koguväärtuses 3705.- EUR.

Esimese P.A.I. suurimaks tugevuseks, kuid ühtlasi ka nõrkuseks oli rahale kantud transaktsioonide nimekiri. Ühelt poolt andis see unikaalse statistilise ülevaate raharinglusest, kuid teiselt poolt tegi raha väljastamise kohmakaks: suuremahuliste talgute puhul kulus rahade käsitsi väljakirjutamiseks tunde. Teiseks probleemiks osutus P.A.I. kurss euro suhtes: 1 P.A.I. = 3 EUR osutus liiga tugevaks mis raskendas väiksemate ostude eest tasumist. Kolmandaks probleemiks oli P.A.I. suurus: tavalisest rahast kaks korda suuremat P.A.Id oli ebamugav sularahana kasutada. Kõik need põhjused viisid P.A.I.de Panga seltsingu kaks aastat hiljem uue, täiendatud P.A.I. loomiseni. Teine Paide P.A.I. oli juba tunduvalt tõsisem katse luua riiklikule sularahale sarnast maksevahendit. Uus P.A.I. oli tavapärase sularaha suurune, mõõdud võeti esimese Eesti Vabariigi viimastelt käibel olnud kroonidelt. Uue P.A.I. kujunduses lähtuti põhimõttest "P.A.I. olgu ilusam kui euro". Rahal kujutatud sümbolite valikuks kuulutati välja konkurss, kogukonnakeskusesse sai kavandite kohta jätta tagasisidet. Raha kujundasid kohalikud kunstnikud Leho Rubis ning Heli Aade ning neil kujutati nelja Paide elus olulist inimest ning objekti (Uued P.A.I.d. 2012: 1). Uutel rahadel olid nüüdsest ka turvaelemendid: neljakohalised seerianumbrid, turvaniit ning hologrammid. Kokku trükiti 1600 PAId neljas nominaalis: 1 P.A.I. x 600, 3 P.A.I. x 400, 5 P.A.I. x 400, 10 P.A.I. x 200. Raha trükkimist toetas KÜSK läbi Järvamaa Vabatahtlike Keskuse tugiprojekti (Järvamaa Vabatahtlike Keskuse võimekuse suurendamine 2011: 1). Muutus ka P.A.I. nominaalväärtus: 3 EUR asemel oli uue P.A.I. väärtus 1 EUR. Uued P.A.I.d emiteeriti esmakordselt 28. veebruaril 2012. Vana ja uue P.A.I. vahel vahetuskurssi ega -korda sisse ei seatud, vaid peatati vanade P.A.I.de väljastamine ning oodati, kuni need P.A.I.de Panka tagasi jõuavad. Kuna uute P.A.I.de puhul ei rakendatud enam nii põhjalikku statistika kogumist kui vanade puhul, siis puudub täpne ülevaade väljastatud uute P.A.I.de arvust kui ka transaktsioonide iseloomust.

Esmaseks P.A.I.de kasutusvõimalusteks said Säästva Renoveerimise Infokeskuse Paide Ühenduse poolt pakutavad kaubad ja teenused: taaskasutuseks sobiva ehitusmaterjali müük (pool hinnast makstav P.A.I.des), tööriistade laenutamine (pool hinnast makstav P.A.I.des) ning säästva renoveerimise koolitus (täies mahus makstav P.A.I.des).

Sarnaselt Urvastele organiseerivad raha loojad ka suviseid suuri laatasid, kus osaleb sadu kauplejaid. Laadal osalemise tasu, nn platsimaksu saab tasuda P.A.I.des.

Lisaks pakutakse ka teisi P.A.I.de eest tasutavaid teenuseid nagu giiditeenused ja kontsertide korraldamine. Eriti tasub esile tõsta Paide Weloparki kus P.A.I.de eest on võimalik rattaid rentida: see on oluline meede kaasamaks noori, kes on talgutöödel aktiivsed, kuid kellel on teenitud P.A.I.de kasutusvõimalused palju ahtamad kui täiskasvanutel. P.A.I.des on võimalus tasuda ka kahes erinevas kinos: Kinobussiga koostöös loodud Kodanikukinos (pool hinnast makstav P.A.I.des) ning Paide Kultuurikeskuse kinos (pool hinnast makstav P.A.I.des). Viimane on ilmselt ainus Eesti alternatiivraha kasutamise võimalus kohaliku omavalitsuse hallatavas ettevõttes.

Kohalike ettevõtjate kaasamine P.A.I.-ringlusse on seni läinud vaevaliselt: pikaajaliselt potentsiaalseks partneriks olnud Paide Pizza loobus koostööst ning teisi suuremaid partnereid pole õnnestunud leida. Põhjuseks on sarnaselt Urvastele ja Luigele ettevõtetega koostööle pühendunud kogukonnaaktivisti puudumine. Teiseks probleemiks on ettevõtete madal usaldus alternatiivraha vastu: ettevõtted nõustuvad P.A.I.d aktsepteerima vaid juhul, kui kohalik omavalitsus seda aktsepteerib, kohalik omavalitsus aga ootab Rahandusministeeriumist ja Maksu- ja Tolliametilt juhendeid, kuidas alternatiivraha raamatupidamises kajastada.

P.A.I. majanduslikku mõju võib hinnata keskmiseks: algatajate sõnul on raha loomise peapõhjuseks ressursi jätmise kogukonda ning kohaliku töö ja kaupade-teenuste ringluse elavdamine. Seni on P.A.I. mõju kohalikule arengule jäänud keskmiseks, raha ringleb enamjaolt kitsas ringkonnas, kogukonnakeskusega seotud inimeste seas ja ei suuda katta põhivajadusi. Siiski on tegu märksa suuremahulisema ja efektiivsema lahendusega kui urbani või Luige kroon ning ambitsioon on luua piirkondlik koostöövõrgustik, millel oleks importi asendav mõju. Tasustamata töö kompenseerimine on tugev, sest kohalike vabatahtliku töö maht, sellega seotud mittetulundusühingute ning Järvamaa Vabatahtlike Keskuse juures tegutsevate püsitalguliste olemasolu loob tugeva baasi kogukonna kasutamata ressursside kasutamiseks. Finantskaasamine integreeritud mikrolaenude mõttes Paides puudub, kuid püsivate vabatahtlike grupi ning selle abil teenitud P.A.I.de kasutamist võib väikesemahulise kaasamislahendusena tõlgendada.

P.A.I. sotsiaalset mõju võib hinnata keskmiseks, P.A.I. on tugeva sümboolse väärtusega kohaliku identiteedi kandja, seda toetavad mahukas ühistegevuse korraldamine ning oskuslik mainekujundus. Erinevalt urbanist ja Luige kroonist toimub P.A.I.dega tehinguid ka organiseeritud turupäevade vahelisel ajal, seda kinnitab rahale kantav transaktsioonide nimekiri. Nii võib P.A.I.de sildava kapitali loomise võimet hinnata tugevaks ning siduva kapitali loomist keskmiseks.

Ka P.A.I. keskkondlikku mõju võib hinnata keskmiseks. Erinevalt Urvastest ja Luigest on Paide puhul suurem rõhk kestlikul eluviisil: taaskasutuse soodustamine (SRIKi pakutav ehituslik vanamaterjal ja koolitused) ning kohaliku tootmise edendamisel: turupäevade kauplejad saavad P.A.I.de eest pakkuda vaid kohapeal toodetud kaupu. Nii ressursisäästu kui tarbimisharjumuste muutmise mõju võib hinnata keskmiseks.

Et suurendada P.A.I.de ringlust ja luua rohkem kontakte tootjate ja tarbijate vahel plaanib Paide kogukonnakeskus 2014. aastal käivitada kogukonnakohviku, milles pakutavate kaupade tooraine oleks ostetud P.A.I.de eest kohalikelt talunikelt, kes omakorda saaksid P.A.I.sid kasutada vabatahtlike talgutööliste tasumiseks. Et kohvik oleks majanduslikult jätkusuutlik, peab seda esialgu subsideerima, selleks taotletakse kogukonnaarenduslikku rahastust Avatud Eesti Fondist.

## **2.2 Brasiilia alternatiivrahad ja nende mõju kestlikule arengule**

### **2.2.1 Brasiilia alternatiivrahade loomine**

Brasiilia alternatiivrahade kujunemise protsess on osa innovatiivsetest majanduspoliitilistest meetmetest, mis kaasavad kodanikualgatusi ja sotsiaalseid liikumisi riiklikesse poliitikatesse. Näidetena võib tuua president Lula da Silva tingimuslike sotsiaaltoetuste (*conditional cash transfers*) abil vaesuse vähendamise programmi *Bolsa Familia*, väikeühistutele suunatud kompetentsikeskuste ja inkubaatorite võrgustiku ITCP (*Incubadora Tecnológica de Cooperativas Populares*) ning mastaapse kodanikuliikumiste kokkutuleku Maailma Sotsiaalfoorum (*Forum Social Mundial*) korraldamist Porto Alegre linnas 2001. aastal (Diani ja Cerri 2013: 40). Samas linnas sai alguse kaasava eelarvestamise idee, mis jõudis 2013. aastal ka Eestisse (Kaasav eelarve Tartu linnas 2013: 7). Kõik need on näited, kuidas tõusvas majanduses on kasvava kodanikuühiskonna toel võimalik luua uudseid arengupoliitikaid, mis

kasvataks rahvuslikku rikkust, kuid samal ajal pehmendaks kiire moderniseerumisprotsessi negatiivseid välismõjusid (Singer 2001: 60). Ühena paljudest innovatiivsetest majanduspoliitilistest instrumentidest kasutab Brasiilia alternatiivrahasid. 1990ndate aastate lõpul rohujuure tasandil esile kerkinud kogukondlikud rahasüsteemid on praeguseks leidnud riigi sümboolse tunnustuse ning teatava institutsionaalse toe (Place 2011: 41).

Brasiilia alternatiivrahad pole siiski viimase paarikümne aasta fenomen, nende ajalugu ulatub sajandite taha, esimest alternatiivrahade kasutust mainitakse 1898. aastal Blumenaus (Sondagem Das Experiências... 2008: 5), arvatavalt oli tegu Saksa väljarändajate poolt uuele kodumaale toodud algatusega; mainitud on ka alternatiivrahade kasutamist 1960ndatel aastatel Rio Grande do Sul'i osariigis, kus riikliku koolivõrgu laiendamise finantseerimiseks kasutati *brizoleta* nimelisi rahasid. (Banco Palmas 15 anos: 67). Brasiilia esimeseks kaasaegseks alternatiivrahaks peetakse São Paulo lähedal asuvas Campina do Monte Alegre väikelinnas 1993. aastal kasutusele võetud alternatiivraha Campino Real (Primavera 2003: 1). Raha täpsema toimimispõhimõtte puuduvad andmed, on teada, et see oli vahetatav riikliku raha reaali vastu ning selle eest sai osta kohalikke esmatarbekaupu. Campino Real sai ringelda umbes aasta, siis kõrvaldati see Brasiilia keskpanga nõudmisel käibelt kui võimalik valerahatrükkimise juhtum ning halb eeskuju teistele kogukondadele. (*Ibid.*: 1)

Brasiilia alternatiivrahade värskema arengu mõistmiseks tuleb minna 1990ndate lõpu Argentiinasse: naaberriigis majandussurutise tingimustes loodud suuremahulised rahasüsteemid olid kaasaegsete Brasiilia alternatiivrahade loomise peamine inspiratsiooniallikas. Argentiina võlakriisiaegsete alternatiivrahade lühiajalugu on toodud lisas nr 3, kus kirjeldatakse sealsete bartertugude ning barterrahasüsteemide loomist ja arengut aastatel 1998-2002. Kuuldused populaarsust koguvast süsteemist jõudsid kiiresti Argentiinast väljapoole, seda peamiselt tänu Ladina-Ameerika sotsiaalteadlase Heloisa Primavera artiklitele ning ettekannetele (Primavera 2001, Primavera 2002). Truque'de vastu hakkasid huvi tundma ka Brasiilia kogukonnaliikumise esindajad ning 1998. aastal külastas São Paulo alternatiivrahaaktivist Carlos Henrique de Castro Buenos Airest ja tõi Heloisa Primavera vahendusel Argentiina kogemuse Brasiiliasse (Castro 2010). Esimene São



Paulo ja kogu Brasiilia barterturg asutati 20. septembril 1998. aastal São Paulo satelliitlinnas Santo Amaros, Santa Terezinha linnaosas (Soares 2006: 196; Sampaio *et al.* 2010: 100) ning see tegutseb siiani.

### 2.2.2 São Paulo barterraha

Pärast lisas 3 kirjeldatud Argentiina barterrahade süsteemi krahhi vähenes usaldus barterturgude vastu ka Brasiilias ning Argentiina kriisi aastatel loodud 600st Brasiilia klubist jäi alles kolmandik ehk ca 200 barterklubi (Castro 2010, Primavera 2012: 11). Seni juhuslikult arenenud kohalikud ettevõtmised lõid piirkondlikud ühendused ning 2004. aastal käivitus infovahetuseks üleriigiline barterklubide kongress Encontro Nacional de Clubes de Trocas (Como organizar... 2008: 31). Kõikidest Brasiilia barterturgudest keskendub käesolev töö São Paulo barterturgudele, seda info parema kättesaadavuse ning autori isiklike kontaktide tõttu. Suuruselt maailma üheksandas linnas São Paulos, kus elab koos eeslinnadega ligi 20 miljonit elanikku, tegutses 2012. aastal viis aktiivset ja kuus mitteaktiivset barterturgu. São Paulos aktiivsed klubid on toodud alljärgnevas tabelis 4:

**Tabel 4.** São Paulo barterturud 2012. aastal.

Nimi	Linnaosa	Nimi	Algusaasta	Barterturu toimimisaeg
Clube de Trocas no Goti	Santa Terezinha, Santo Amaro	Bônus	1998	Iga kuu esimesel pühapäeval
Clube de Trocas no CECCO	Santo Amaro	Talento	1998?	Iga kuu viimasel laupäeval
Clube de Trocas no Colégio Ayres Neto	Parque Dorotéia	Bônus	1999?	Iga kuu teisel pühapäeval
Clube de Trocas do Jardim Ângela	Jardim Sonia Ingá	Futuro	2002	Iga kuu teisel pühapäeval
Feira de Trocas Solidárias do Centro de São Paulo	Libertade	Miruca	2007	Iga kuu kolmandal laupäeval

Allikas: (Sondagem Das Experiências 2008: 28, Soares 2006: 211, Carneiro, Bez 2011: 118, Feira de Trocas Solidárias do Centro de São Paulo 2012: 1, Castro 2010, Como organizar... 2008: 33, Quermesse do Clube de Trocas 2000: 1).

São Paulo barberturgusid ühendab informaalne katusorganisatsioon Rede Paulista de Trocas Solidárias mida juhib alternatiivrahaaktivist Carlos Henrique de Castro. Institutsionaalset ning teadmustuge pakuvad linna kaks olulisemat ülikooli: Universidade de São Paulo ning Fundação Getulio Vargas, mille juures tegutseb väikeühistutele ning kogukondadele suunatud inkubaatorite võrgustik ITCP (*Incubadora Tecnológica de Cooperativas Populares*). Kuna São Paulo barterklubide näol on tegu informaalsete ühendustega, siis klubi täpsusega andmed pole kättesaadavad, kuid hinnanguliselt oli 2010. aastal oli São Paulo barterklubidega otseselt või kaudselt seotud 2000 inimest ning kuukäibeks hinnati 60 000 reaali (ca 24 000 EUR). (Pascali *et al.* 2010: 4)

Järgnevalt kirjeldatakse lähemalt tüüpilist São Paulo barterklubi (*clube de troca* või *feira de troca*) tööpõhimõtet, tuginedes barterklubide võrgustikus levitavavale juhendile (Vamos criar...: 2008) ja autori intervjuule võrgustiku juhiga (Castro 2010). Esimese sammuna paneb uue barterklubi asutajate meeskond kokku klubi aluspõhimõtted ning määrab ära esimese turupäeva toimumisaja ja asukoha. Seejärel teavitab meeskond kohalikku kogukonda klubi asutamisest, selgitab klubi tööpõhimõtet ning paneb kirja iga tulevase osavõtja poolt pakutavad kaubad ja teenused, mida osaline võiks turule tuua. Järgmise sammuna valmistatakse turupäevaks vajalikud rahatähed ja määratakse orienteeruv väärtusekvivalent, tavaliselt 1 barterraha = 1 Brasiilia reaali. Rahatähed trükitakse tavalisele paberile ning allkirjastatakse asutajate poolt. 2010. aastal hinnati minimaalseks koguseks turupäeva käivitamiseks 50 reaali (ca 20 EUR) osaleja kohta. Raha nimeks valitakse tavaliselt "Bônus", mis on kaubanduskettide boonuse- ja säästukaartide tüüpnimi, et oleks lihtsam barterraha tööpõhimõtet selgitada. Esimesed Brasiilia barterklubid kasutasid "Bônus" nime ka kui võtet, et välistada probleeme riigi keskpangaga (Primavera; Singer 2013: 7). Rahasüsteemi eduka käivitamise järel valitakse sellele tavaliselt mõni isikupärasem ja kogukonna identiteediga sobivam nimi.

Turupäeva hommikul saavad kõik osalejad kauplemiseks soovitava arvu rahasid, neid väljastatakse kaubatagatise, vahel ka teenuste tagatisel (Como organizar... 2008: 1), vastavalt tagatise väärtusele. Carlos Henrique de Castro on välja toonud, et esimesed São Paulos tegutsenud barterringid väljastasid rahasid ilma tagatiseta, kuid see tekitas hulgaliselt Argentiina skeemidele sarnaseid probleeme, katteta raha, raha kuhjumist

väikse arvu osalejate kätte jpm (Castro 2010). Turupäev kestab tavaliselt neli tundi, peale seda kogutakse müümata jäänud kaup kokku ning kutsutakse üles osalisi oma ülejäänud *bônus*'eid kauba ostmiseks kasutama. Need *bônus*'ed, mis jäävad kasutamata, võib vahetada tagasi emiteerimise aluseks oleva kattekauba vastu või võtta kaasa järgmisele turupäevale. Kui turupäev on läbi saanud, hindavad osalised ja asutajad kollektiivselt turu õnnestumist ning otsustavad järgneva turupäeva toimumise kuupäeva, tavaliselt ühe kuu pärast.

Barterrahade kasutusvõimalused määrab peaaesjalikult ära konkreetse kogukonna poolt turule toodud kaupade ja teenuste valik, nn *prosumidor*-võimekus. São Paulo barterturgudel kaubeldavate toidukaupade, tööstuskaupade ning teenuste valik on üsna mitmekesine (vt lähemalt lisast nr 5), kuid kogukonnal puudub võimekus pakkuda turul ühtesid nõutavamaid kaupu: esmatarbe-toiduaineid (Classificados Solidários 2009: 1). Probleemi lahendamiseks kasutavad mitmed São Paulo barterklubid järgmist skeemi: turu korraldajad ostavad turuosalistelt barterraha eest taaskasutavat pakendtaarat, see müüakse jäätmekäitlejatele riikliku raha reaalide eest, saadud raha eest ostetakse esmatarbetoiduaineid ning need müüakse turul barterraha eest turuosalistele (Soares 2006: 196).

São Paulo barterrahade majanduslikku mõju võib hinnata keskmiseks. Võrreldes Argentiina kriisiaegsete barterklubidega on São Paulo barterturgude majanduslik mõju nõrgem ning ellujäämismeetme asemel on siin suurem rõhk kestlikul arengul. Kohaliku arengu mõju on nõrk, barterklubidel puuduvad ressursid kohaliku tootmise soodustamiseks, teatud määral vähendab impordivajadust kaupade taaskasutusringlus. Mittetasustava töö tunnustamine on tugev, barterturgudel võivad osalised pakkuda paljusid kaupu ja teenuseid millel on riiklikus rahas marginaalne väärtus või on nende ametlikul pakkumisel liiga kõrged kulud. Finantskaasamine on nõrk: barterturg ei suuda luua oluliselt määral täiendavat rahapakkumist ning barterraha emiteeritakse kogukonna pakutava, suhteliselt kitsa kaupade ja teenuste valiku tagatisel.

São Paulo barterrahade sotsiaalset mõju võib hinnata keskmiseks, võrreldes Argentiina RGT barterrahadega, mille eesmärk oli kiire kriisiabi, on São Paulo barterrahad pigem konservatiivse ja sotsiaalse suunaga, meenutades Argentiina RTS barterrahasid, mille puhul on suur roll sotsiaalse kapitali tugevdamisel. Kuna São Paulo barterturgude

kodukord püüab barterraha kasutamist maksimeerida just kauplemispäevadel ning minimeerida selle kasutamist väljaspool turgu, siis võib hinnata sildava kapitali loomist tugevaks ning siduva kapitali loomist nõrgaks. Sildava kapitali loomist toetab ka São Paulo turgude külastajate heterogeenne struktuur, seda eriti Feira de Trocas Solidárias do Centro de São Paulo puhul, mis toimub multikultuurses, Jaapani väljarändajate asutatud Libertade linnaosas.

São Paulo barterrahade keskkondlikku mõju võib hinnata nõrgaks. *Second-hand* kauplemine annab väikesemahulise ressursisäästu ning mõjutab tarbijakäitumist, suunates uute toodete ostu asemel väärtustama taaskasutust. Klubid, mis kasutavad pakendtaara ülesostul põhinevaid finantsskeeme, lisavad ressursisäästu ning tarbija harimise võimalusi veelgi. Hoolimata positiivsetest aspektidest on São Paulo barterklubide keskkonnasäästlik mõju siiski tagasihoidlik. Üheks võimaluseks kogukondade ressursikasutust säästlikumaks muuta on koolitusprojektide läbiviimine mis tutvustaks kestliku elamisviisi põhimõtteid ning aitaks rajada linnaaedade süsteemi (Lopes 2010). Üheks katseks selles vallas oli kogukonnaprojekt São Paulo ühes vaeseimas, Enginhero Marsillac linnaosas, kus lisaks barterturule loodi ka permakultuuriaed ning arendati säästva ehituse projekte, kuid nüüdseks on see projekt peatunud (Soares 2006: 197).

Hoolimata kahekümne aasta pikkusest arengust on Brasiilia barterklubide võrgustik jäänud endiselt informaalseks kogukondlikuks eneseabimeetmeks. Teatav institutsioonaalne tugi on klubidel küll olemas, kuid see püsib erinevatel mittetulundusühingute ja ülikoolide toel, mis ei taga alati jätkusuutlikku toetust. Ometi leidis sadade barterklubide seas üks, mis lõi kogukondlikus arengus täiesti uue taseme ning tõi Brasiiliasse ja hiljem mitmetesse teistesse Ladina-Ameerikasse riikide majanduspoliitikasse uue mõiste – kogukonnapanga. Selleks liigume São Paulost Kirde-Brasiiliasse, Fortaleza linna ja vaatame Banco Palmase arengulugu.

### **2.2.3 Kogukonnapank Banco Palmas**

1973. aastal otsustas Kirde-Brasiilias asuv Fortaleza, kolme miljoni elanikuga linn hakata arendama kasutamata mereäärt, et luua uus äri- ja turismipiirkond. Seni mere ääres isetekkelistes elurajoonides elanud 1500 perekonda asutati ümber 22 kilomeetri

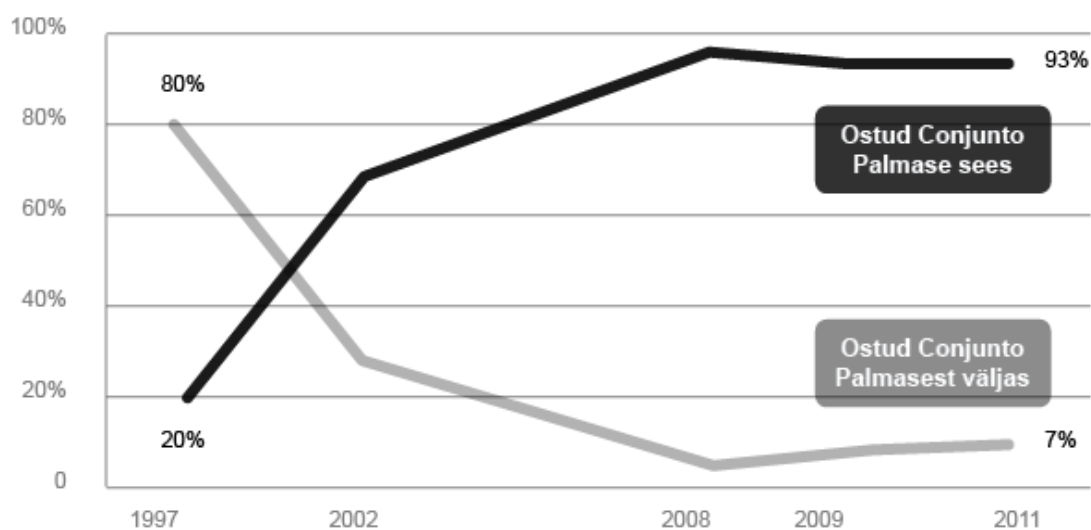
kaugusele sisemaale, ilma igasuguse infrastruktuurita tühermaale. Kogukond leppenimega Conjunto Palmeiras hakkas kiiresti kasvama, lisaks ümberasustatutele tulid siia elama ka maapiirkondadest linna migreerujad. 1980. aastate alguseks oli kogukond kasvanud 30 000 elanikuni ning seoses järjest suurenevate vajadustega oli kogukonna elutingimused üha halvenenud ja niigi napp infrastruktuur sattus järjest tugevama surve alla. (Jayo *et al.* 2008: 9).

Puuduliku infrastruktuuri probleemi asus lahendama 1981. aastal loodud Palmeirase kogukonnakeskus ASMOCONP (*Associação dos Moradores do Conjunto Palmeiras*). Läbirääkimised Fortaleza linnavõimuga võtsid aastaid, kuid andsid siiski tulemusi: 80ndate aastate keskel jõudis elekter igasse majja, 1988. aastal ühendati Palmeiras linna veevõrku ning 1990. aastate keskel jõudis kogukonda välisabi toel kanalisatsioonisüsteem ning teedevõrk. (*Ibid.*: 9) Hoolimata edusammudest infrastruktuuri arendamisel tekkis elanike elukvaliteedile vastupidine mõju: seoses perekondade järjest suuremate kommunaalkuludega ei suudetud nappide sissetulekute ning nõrga tööhõive tingimustes enam majanduslikult toime tulla. Conjunto Palmeirase elanikud hakkasid oma elamispindu müüma ning kogukonnast lahkuma.

ASMOCONP hakkas töövõimaluste parandamiseks uusi lahendusi otsima. 1998. aastal loodi mikrolaene väljastav kogukonnapank Banco Palmas, mis hakkas toetama kogukonna väikeettevõtjaid. Algkapitaliks sai 1800 USD, mida pool aastat hiljem õnnestus välisabi toel suurendada 27 000 USDini (*Ibid.*: 10). Teise lahendusena käivitati 2000. aastal barterklubi ja barterraha palmares, mis toetus eelpoolnimetatud São Paulo bartersüsteemide kogemusele (Soares 2006: 189). Peale mõnd aastat tegutsemist leidis ASMOCONP, et kumbki süsteemidest ei anna soovitud efekti. Väike- ja mikroettevõtluse edendamiseks mõeldud mikrolaenu ei toiminud, sest laenajatel puudus ettevõtluskogemus ning arusaam finantsvastutusest; barterklubi ei suutnud aga kogukonda varustada enimnõutud esmatarbekaupadega, turupäevadele ei ilmunud piisavalt kauplajaid ning kogu üritus taandus vaid kogukonna sotsiaalse suhtluse kohaks. (Fare *et al.* 2013: 12)

2002. aastal otsustas ASMOCONP seniste süsteemide tegevuse lõpetada ning luua täiesti uus, varasemaid ideid kombineeriv süsteem mis tugineb kolmele aluspõhimõttele (Jayo *et al.* 2008: 10; França Filho *et al.* 2012: 9):

- 1) Alternatiivraha palmas: Alternatiivraha, mis on seotud riikliku rahaühiku reaalliga 1:1 ning ringleb vaid Conjunto Palmares'is. Raha väljastab Banco Palmas laenuna, mis on tagatud vastava summa reaallidega. Palmast on võimalik reaallide eest osta ning tagasi reaallide vastu vahetada (viimasel juhul rakendub komisjonitasu 2%). Laenu väljastakse nii mikrotootjatele kui tarbijatele. Laen ei kanna intressi ning laenu garanteerib sotsiaalne kontroll — laenu antakse taotlejale vaid juhul, kui tal on kogukonnas piisav usaldusväärsus ning reputatsioon ning kogukonnaliidrid on laenuvõtmise heaks kiitnud.
- 2) Koolitus: Banco Palmase põhimõtteks on koolitada iseseisvaid ja finantsvastutusvõimelisi kodanikke, kellel oleks teatav rahandus- ja ettevõtlusalane kogemus ja alles siis neile vajadusel laenu anda. Koolitus viiakse läbi Banco Palmase all töötavate sotsiaalsete ettevõtete kaasabil: PalmaFashion (rõivatööstusettevõtte), PalmaLimpe (ökoloogiliste puhastusvahendite tootja), PalmaNatus (ökoloogiliste seepide tootja), PalmArte (käsitööettevõtte), BairroEscola (koolitus- ja stipendiumiprogramm keskkooliõpilastele) ning Academia de Moda (moeõppeasutus).
- 3) Kohalik tarbimise ja tootmise monitooring ning vajaduspõhine tootmine: Banco Palmas kaardistab vabatahtlike abiga kord aastas kohalikku tarbimist ja tootmist et selgitada välja kogukonnas nõutavad kaubad ning teenused ning kohandada kohalik tootmise struktuur nõutavate kaupadega. Sellist kogukondlikku struktuuripoliitikat tehakse eelpoolnimetatud mikrolaenu- ja koolitusmehhanismide abil, vältimaks teatavate tootegruppide üle- või alatootmist kogukonnas. Tarbimise-tootmise monitooring uurib ühtlasi ka kogukonna ostueelistusi. Joonisel 1 on toodud Banco Palmase tarbimismonitooringu andmed aastatest 1997-2011, kus on selgelt näha kogukonna ostueelistuste muutumist linnaosa sees.



**Joonis 1.** Conjunto Palmase elanike tarbimiseelistused: ostud linnaosa sees ja linnaosast väljas aastatel 1997-2011 (Fare *et al.* 2013: 9).

Lisaks eelpoolnimetatud kolmele alussuunale on Banco Palmase oluliseks omaduseks kommunikatsioon ja kaasamine: ASMOCONP korraldab igakuist arutelu *Fórum Econômico Local*'i, kuhu on kutsutud kõik kohalikud elanikud ja väiketootjad, kes saavad omavahel probleeme lahendada ning uusi arengusuundi välja pakkuda. Lisaks sellele korraldatakse ka üritusi: näiteks 2012. aastal toimus kogukonnas 18 turupäeva ning kolm suurt Banco Palmase festivali. (Instituto Palmas 2013: 20).

Banco Palmas emiteerib raha kahel viisil: tarbimis- ja tootmislaenuna. Tarbimislaenu väljastatakse nii kohalikus rahas palmases kui Brasiilia reaalide eest. Esmase palmase-laenu summa ei tohi ületada 50 palmast (ca 20 EUR), maksimaalseks laenusummaks on 300 palmast (ca 100 EUR) juhul, kui eelnevad laenud on õigel ajal tagasi makstud. Laenu tagasimaksetähtaeg on 30 kuni 60 päeva ning sellelt ei arvestata intressi, kuid laenuvõtja peab tasuma 1% administratiivkuludeks (Fare *et al.* 2013: 12). Palmase-tarbimislaenu saajate arv on mõnesaja isiku ringis ning on aasta-aastalt kasvanud, 2012. aastal oli laenusaaajaid 230 ning laenude kogumaht 33 000 palmast (ca 11 000 EUR). (Instituto Palmas 2013: 21) Banco Palmase reaalides laenumahud on oluliselt suuremad: 2012. väljastati 1995 tarbismikrolaenu 274 323 reaali väärtuses (ca 100 000 EUR)

ning 1976 tootmismikrolaenu 3 057 651 reaali väärtuses (ca 1.1 miljonit eurot). (*Ibid.* 2013: 12).

Palmase kasutusvõimalused on üsna laiad: 55% linnaosa poodidest (457st poest 250 poodi) aktsepteerivad kokkuleppel Banco Palmasega kohalikku raha ning poodnike kohustuseks on pakkuda palmasega ostjatele 2-15% allahindlust (Fare *et al.* 2013: 13). Täpsemad andmed pakutavate kaupade ning allahindluspraktika kohta aga puuduvad.

Banco Palmase raha majanduslikku mõju võib hinnata tugevaks: panga poolt soodustatav kohalik areng ja impordiasendus on jõulisem kui barterklubide puhul, inkubeeritavad ettevõtted, mikrolaenu saavad väiketootjad ning palmast aktsepteerivad kaupmehed on suutnud luua innovatiivse kohaliku väärtusloomingi ja edendada kohalikku tootmist, joonisel 1 toodud tarbimiseelistuste muutumise statistika kinnitab kohaliku arengut soodustavat mõju. Mittetasustatava töö kompenseerimine on võrreldes barterrahadega nõrgem, *prosumidor*-põhimõtte asemel on fookuses finantskaasamine, mis on Banco Palmase kogukonnapanga suurim tugevus.

Banco Palmase raha sotsiaalset mõju võib hinnata keskmiseks: Conjunto Palmase ja ASMOCONP tegevus on üles ehitatud tugevale kogukonda siduvale sotsiaalsele kapitalile, ühtne ajalugu, sotsiaalne taust ning ühine alternatiivraha tugevdab olemasolevaid sidemeid. Selle kõrval pakub Banco Palmas turgude, festivalide ja muude kogukonnast väljapoole ulatuvate ürituste näol võimalust tugevdada ka sildavat sotsiaalset kapitali. Mõlema sotsiaalse kapitali tüübi loomise mõju võib hinnata keskmiseks.

Ka Banco Palmase raha keskkondlikku mõju võib hinnata keskmiseks — erinevalt barterrahadest on Conjunto Palmases olemas kohalik tootmine, osaline spetsialiseerumine mahetoodetele kui ka keskkondlikele aspektidele suunatud koolitusprogramm. Nii ressursisäästu kui ka kohaliku tarbimise eelistamist võib hinnata keskmiseks.

Banco Palmase edu jäi Brasiilia pangandusinstituutidele üsna kiiresti silma. 2005. aastal sündis koostöölepe kohaliku pangandusega tegeleva riigipanga Banco Popular do Brasil'iga kes oli sisenemas mikrolaenude turule ning otsustas kasutada ära Banco Palmase *know-how*'d integreeritud mikropanganduse vallas. Esialgselt eesmärgiks võeti



luua kogukonnapank igasse Brasiilia osariiki - kokku 26 tk (Lopes 2010), kuid see eesmärk on tänaseks ületatud. 2013. aastal oli Brasiilias 103 kogukonnapanka (Diani ja Cerri 2013: 75).

Olles rollimudeliks paljudele Brasiilia ja Ladina-Ameerika kogukondadele on viimastel aastatel näha Banco Palmase arengu aeglustumist: palmase alternatiivraha kasutus on vähenemas. Kui 2008. aastal kasutas palmast 58% Conjunto Palmaresi elanikest, siis 2012. aastal oli see langenud 20% elanikkonnast. Nähtuse põhjuseks peetakse elanikkonna paranenud finantskindlust ning lihtsamat ligipääsu reaali põhiste finantseerimisvõimalusele Banco Palmasest väljaspool, sh krediitkaartidele. (Fare *et al.* 2013: 13) Palmase kogukonna 14 aasta pikkune kogemus kohaliku tarbimist stimuleeriva instrumendina on siiski loonud positiivse efekti: tarbimismuster on püsivalt pöördunud kohalike kaupade ning teenuste eelistamise suunas.

Viimastel aastatel on Banco Palmase fookuses olnud kogukonnapanganduse viimine elektroonilisele platvormile, 2012. aastal käivitus ambitsioonikas pilootprojekt koostöös riigipanga Caixa Economica'ga, mobiilioperaatori Vivo'ga ning krediitkaardimaksete spetsialisti MasterCard'iga. Töö kirjutamise ajaks on projekt küll peatunud – põhjuseks osapoolte väidetavalt erinevad nägemused kohaliku kogukonna kaasamisel, kuid Banco Palmas arendab elektroonilist platvormi oma jõududega edasi, selleks on loodud teadus- ja arenduskeskus Palmas Lab (*Ibid.*: 21).

Banco Palmas on teadlik oma “vananemisest” ning on kaasamas uusi põlvkondi alternatiivrahaprojekti *Palminha* (Palmike), mis on mõeldud 5-8 aastastele lastele andmaks edasi Conjunto Palmase traditsioone ning kohaliku tootmise ja tarbimise ideed. Kokku on plaanis emiteerida 15 000 lasteraha, väärtuses 5 kuni 50 sentiimi (1 / 100 Brasiilia realist), mida saavad lapsed kasutada kohalikes poodides ning barteriturul ostmaks koolitarbeid ja mänguasju (Fare *et al.* 2013: 21). Palminhaga seotakse ka vastav kooliprogramm temaatiliste laulude ning tantsudega eemärgiks kinnistada Banco Palmase lugu uue põlve Brasiilias.

### **2.3 Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade võrdlus**

Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade võrdlemisel tasub kõigepealt välja tuua sarnasused ja erinevused laiemal tasemel ning siis minna spetsiifiliste detailide juurde. Mõlema riigi

alternatiivrahade loomisel on oluliseks taustateguriks lähenev majanduskriis, mille mõju ei pruugi olla kohene, kuid mis siiski ärgitab avalikku debatti, paneb ühiskonna küsima majanduse põhiküsimusi ning otsima alternatiivseid lahendusi toimetulekuks ning väärtusloomeks. Eesti puhul on selleks teguriks 2008. aastal alanud rahvusvaheline finantskriis, Euroopa võlakriis ning Eesti-sisene majanduse ülekuumenemine, Brasiilia puhul 2000. aastate algul naaberiigi Argentiina pinevusega jälgitud ning meediaruumis võimendatud võlakriis ning selle võimalikud siirded Brasiiliasse. Teiseks sarnaseks taustateguriks on Eesti ja Brasiilia kodanikuühiskondade tugevnemine, mis mõlema riigi puhul sai hoo sisse 1990. aastate lõpul - 2000. aastate algul. Eesti puhul võib kasvavate kodanikualgatuste ja ühistegevuste üheks manifestatsiooniks pidada Teeme Ära liikumist ja koristustalguid 2008. aastal, Brasiilia puhul Maailma Sotsiaalfoorumit Porto Alegre linnas 2001. aastal. Kolmandaks sarnasuseks on Eesti ja Brasiilia kogukondade püüd sotsiaalse kui ruumilise ebavõrdsuse vähendamiseks innovatiivsete väärtusvahetusvormide abil. Kuigi mastaabilt, ühiskondlikult ja kultuuriliselt väga erinevad, pakuvad mõlemad riigid originaalseid lahendusi kogukondade toimetulekuks: Eesti puhul vabatahtlikul töö põhineva raharingluse, Brasiilia puhul mikro-barterturgude ning integreeritud mikrolaenuvahenduste näol.

Töös käsitletud alternatiivrahade põhiantmestik on koondatud tabelisse nr. 5. Eesti alternatiivrahadel on mitmete erinevate alternatiivrahatüüpide omadusi ning nende talgutööpõhine emissiooniviis on maailmas üsna unikaalne. Füüsiliselt vormilt on Eesti alternatiivrahad kohalikud rahad või barterrahad (nii aja- kui vastastikuse krediidi süsteemid on arvepõhised), samas iseloomustab Eesti rahasid ajapangale sarnane egalitaarsuspõhimõte: kõikide talguliste päevatöö hind on võrdne. Ladina-Ameerika barterrahadega seob Eesti rahasid turupäevade korraldamise traditsioon, P.A.I. puhul saab tänu ökoeesmärkidele tõmmata tugevaid paralleele Suurbritannia ökorahadega ning Saksamaa regionaalrahadega seob Eesti rahasid ajalooline kultuuriruum. Autor teeb ettepaneku jätta Eesti alternatiivrahad täpsemalt kategoriseerimata ning nimetada neid talgurahadeks, rõhutades nii nende omapära.

**Tabel 5.** Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade üldandmed.

	Urvaste urban	Luige kroon	Paide P.A.I.	São Paulo barterklubide barterrahad	Banco Palmase palmas
Loomise aeg	1. mai 2010	1. mai 2011	1. mai 2010	1998	2002
Levikuala	kohalik	kohalik	kohalik	kohalik	kohalik
Välja andev institutsioon	Rohujuure-tasandi liikumine / mittetulundussektor	Rohujuure-tasandi liikumine / mittetulundussektor	Rohujuure-tasandi liikumine / mittetulundussektor	Rohujuure-tasandi liikumine	Mittetulundussektor
Loomise motiivid	Tasu talgutöö eest, Eesti krooni kadumine	Tasu talgutöö eest, Eesti krooni kadumine	Tasu talgutöö eest, taaskasutatavad ressursid	Sissetulekute suurendamine, täiendav kaupade-teenuste turg	Tööhõive parandamine, kohaliku tootmise ja tarbimise soodustamine
Kurss riikliku raha suhtes	1 urban = 1 EUR	määratlemata	1 vana P.A.I. = 3 EUR 1 uus P.A.I. = 1 EUR	1 barterraha = 1 Brasiilia reaali	1 Palmas = 1 Brasiilia reaali
Emiteerimise alus	Vabatahtlik töö, 1 tööpäev = 1 urban.	Vabatahtlik töö, 1 tööpäev = 1 Luige kroon.	Vabatahtlik töö, 1 töötund = 1 vana P.A.I. = 3 uut P.A.I.	Kauba või teenuse tagatisel	Mikrolaen tarbimiseks või tootmiseks
Vääringud	1	määratlemata	Vana: 1,5,10 Uus: 1,3,5,10	0.5 ja 1	1 ja 5
Pakutavad kaubad	Laadal pakutavad toidud	Seni puuduvad, plaanis kohalikud toiduained	Taaskasutatud ehitusmaterjal, laadal pakutavad kohalikud toiduained	Lai valik kaupu	Väga lai valik kaupu
Pakutavad teenused	Kontserdid, looduspargi külastus, kino	Seni puuduvad, plaanis ürituste korraldamine	Renoveerimiskoolitus, tööriistade- ja jalgrattalaenu, kino (x 2)	Lai valik teenuseid	Lai valik teenuseid
Koostöö ettevõtjatega	Puudub	puudub	käivitamisel	teadmata	Keskmine (väikekaupmehed)
Koostöö KOViga	käivitamisel	teadmata	nõrk (linnakino)	teadmata	teadmata

Allikas: (Hallik 2013; Nuut 2013; Eidermiller 2013; Fare *et al.* 2013; Jayo *et al.* 2008).

Töös käsitletud Brasiilia alternatiivrahad on oma olemuselt ning institutsionaliseerituse astmelt üsna erinevad: barterrahad on välja kasvanud Argentiina kriisiaegsetest barterturgudest ning on jäänud riikliku tunnustuseta kogukondlikuks eneseabimeetmeks,

püsidest vaid aktivistide energial. Kogukonnapangad on aga barterrahad edasiarendus, Brasiilia orginaalne panus alternatiivrahade arengusse ning riigi poolt tunnustatud finants- ning sotsiaalse kaasamise instrument. Järgnevalt analüüsime lähemalt Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade mõjusid kestlikule arengule, Eesti ja Brasiilia rahade peatükkides toodud hinnangud on kantud kokkuvõtvalt tabelisse nr 6 ning toodud välja lisas 4 joonistel 3-6.

**Tabel 6.** Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkondlikud mõjud.

	Urvaste Urban	Luige kroon		Paide P.A.I.	São Paulo barterraha	Fortaleza kogukonn apank
		praegu	potentsiaal			
<b>Majanduslik mõju</b>	●	-	●	●●	●●	●●●
sh kohalik areng	●	-	●	●●	●	●●●
sh mittetasustatava töö kompens.	●●	●●	●●	●●●	●●●	●●
sh finants- kaasamine	-	-	-	●	●	●●●
<b>Sotsiaalne mõju</b>	●●	●	●●	●●	●●	●●
sh siduva sotsiaalse kapitali tugevdamine	●	●	●	●●	●	●●
sh sildava sotsiaalse kapitali tugevdamine	●●	●●	●●●	●●●	●●	●●
<b>Keskkondlik mõju</b>	●	●	●●	●●	●	●●
sh ressursside säästmine	●	-	●●	●●	●	●●
sh säästva käitumise soodustamine	●	●	●●	●●	●●	●●

Allikas: (Seyfang ja Longhurst 2013b: 73); autori süntees.

● nõrk mõju                      ●● keskmine mõju                      ●●● tugev mõju

Eesti rahade puhul eristub selgelt kaks gruppi: Urvaste-Luige ning P.A.I. Urvaste urbanil ning Luige kroonil on sarnane tagasihoidlik ambitsioon ja pearõhk kogukonnaehitusel. Luige ei ole seni suutnud raharinglust käivitada, kuid omab tugevat

potentsiaali sildava kapitali loomiseks, ületades sotsiaalseid tabusid ning ühendades eri kultuuriruumi. P.A.I on tunduvalt ambitsioonikam projekt, paistes silma mastaapsemate eesmärkide, professionaalse hästivõrgustunud meeskonna ning hea tööga avaliku arvamuse kujundamisel. Ilmselt Eesti esimeseks ökorahaks pürgiv P.A.I omab uuritavatest rahadest kõige ühtlasemat ja tugevamat mõju kestliku arengu erinevate komponentide lõikes.

Brasiilia rahade puhul saab teoreetilises osas toodud positiivseid mõjusid võrrelda empiirilises osas leitud mõjudega. Ilmneb, et võrreldes Seyfangi ja Longhursti uuringu tulemustega (Seyfang ja Longhurst 2013b) on São Paulo barterrahad veidi tagasihoidlikuma majandusliku mõjuga ning omavad tugevamaid sotsiaalseid ning keskkonnakaitselisi komponente. Põhjuseks võib olla Seyfangi uuringu valim: käsitletud oli Venetsueela, Mehhiko, Kanada ja Argentiina barterrahasid, kuid mitte ühtegi Brasiilia barterraha (*Ibid.*: 70). Brasiilia alternatiivrahadest kõige tuntuma ning paremini uuritud kogukonnapanga Banco Palmase kestliku arengu mõjud kattuvad Seyfangi uurimusega, korreleeruvad nii majanduslik kui keskkonnakaitseline dimensioon, sotsiaalne dimensioon osutus käesolevas uuringus tugevamaks kui Seyfangi uurimuses.

Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade võrdlemisel ilmneb, et Urvaste ja Luige rahad on kõige sarnasemad São Paulo alternatiivrahadega: kohalikku arengut edendatakse sisemiste kasutamata ressursside abil laenuraha kaasamata: Eesti puhul vabatahtliku tööga, Brasiilia puhul kohalike lihtsakoeliste kaupade ja teenuste pakkumisega. Sarnane on ka ettevõtmise vähene formaliseeritus ning turupäevad kui peamine alternatiivrahade kasutuskohd. P.A.I paigutub aga rohkem Banco Palmase suunale, mõlema puhul on tegu tunduvalt tugevama institusionaliseerituse astmega, ühine on ka karismaatilise ja teistele kogukondadele teadmuse jagava liidri olemasolu (Paides Rainer Eidermiller, Banco Palmases João de Melo Neto Segundo), kuid P.A.I.de puhul puudub pangandustegevuse komponent. Üks võimalus P.A.I. edasiseks arenguks oleks Banco Palmase sarnane integreeritud mikrolaen mille käendussüsteem toetuks kogukonna olemasolevale usaldusvõrgustikule ja vastandudes Eesti nn SMS-laenude jõhkrale ning sotsiaalselt tundetule laenupoliitikale.

Brasiilia alternatiivrahade puhul on üheks suurimaks probleemiks vähene finantsvõimekus — Brasiilia riik küll tunnustab kogukonnapanke finantskaasava ja sotsiaalset sidusust parandava meetmena, kuid pakub neile vaid kaudset, promotsiooni- ja infrastruktuurituge, kogukonnapanegade finantsvahendid peavad tulema omavahenditest. See ei ole probleem suurte ja tuntud kogukonnapanegade puhul nagu Banco Palmas, kus oma kuvandile toetudes on võimalik saada finantstoetust rahvusvahelistelt organisatsioonidelt, kuid oluline arengutõke väiksemate, vähetuntumate kogukonnapanegade puhul, kes sõltuvad annetustest, näiteks Brasiilia ühisrahastamisvõrgustikest. (Catarse 2013: 1; Misquita 2013: 1). Eesti puhul finantsvahendite puudust uuringust otseselt välja ei tulnud, põhjuseks on süsteemide suhteliselt madalad asutuskulud ning Euroopa Liidu fondidest toetuste taotlemise võimekus. Fonditoetustega on finantseeritud peamiselt alternatiivraha loomise tehnilisi kulusid: nii Urvaste raha kui P.A.I. teine emissioon on rahastatud KÜSKi poolt kohaliku arengu projektide raames; Luige pole otseselt rahaloomise toetust saanud, küll aga on EASi Kohaliku Omaarenduse Programm finantseerinud alternatiivrahaalast teabevahetust teiste Eesti alternatiivraha-aktivistidega. Rahapuudusest olulisem on inimeste puudus: kõik kolm käsitletud Eesti alternatiivrahasüsteemi on maininud süsteemide arengu takerdumist, põhjuseks inimeste puudus, kes rahasüsteemi käigushoidmise, promotsiooni ja partnerite leidmisega tegeleks.

Järgnevalt peatub töö lühidalt alternatiivrahade regulatsioonil. Kolme Eesti ning kahe Brasiilia alternatiivraha lähenemine ja põhjalikkus oma rahaühiku juriidilisel määratlemisel ning üldine regulatiivne keskkond on üsna erinev. Eesti seadusandlus ei maini otseselt alternatiivrahasid, kuid nende interpreteerimiseks võib toetuda erinevatele seadustele, Eesti alternatiivrahade puhul on sobivaks instrumendiks võlaõigusseaduses toodud esitajaväärtpaber (VÕS § 918 lõige 1):

Esitajaväärtpaber on väärtpaber, millest tuleneva kohustuse täitmist võib nõuda või millest tulenevat muud õigust võib teostada väärtpaberi omanik.

Esitajaväärtpaberina defineeritakse Paide P.A.I.d selle emissiooniprospektis, mis on ühtlasi raha väljaandmist ja kasutust reguleeriv dokument (P.A.I.de prospekt 2010: 2). Esitajaväärtpaber on ka Tartu Hoiu-laenuühistu Eesti veksel (Raamatupidamistoimingud... 2012: 1).

Urvaste urbanit nimetavad selle loojad “kogukonna kinkekaardiks” (Urban: Urvaste oma... 2010: 1), kuid olemuselt on samuti tegu esitajaväärtpaberiga. Urbani staatuse määratlemisel oli oluline roll 2009. aasta lõpus Kodanikuühiskonna Sihtkapitalile (KÜSKile) tehtud taotlusel millega finantseeriti urbani trükkimist. KÜSKi-poolne projekti kontaktisik Agu Laius soovis teada, kas kohaliku raha trükkimine on Eestis legaalne, seepeale võttis raha algatusmeeskond ühendust Eesti Pangaga, kust sai 15. detsembril 2009 järgneva vastuse:

Eesti Vabariigis on seaduslikuks maksevahendiks Eesti kroon, kuid vastavalt lepinguvabaduse põhimõttele võib poolte kokkuleppel kasutada ka muid vääringuid. Samas ei tohi keelduda seadusliku maksevahendi ehk Eesti krooni vastuvõtmisest. Eesti Panga jaoks on oluline just see, et Eesti krooniga saaks kaupade ja teenuste eest tasuda kõikjal Eesti Vabariigi territooriumil. Selle tagamiseks on seaduses sätestatud ka sanktsioon: seadusliku maksevahendi vastuvõtmisest keeldumisel võidakse vastavat isikut karistada rahatrahviga. Teie poolt esitatud esialgsete andmete põhjal tundub, et kavandatava projekti näol ei ole tegu regionaalrahaga<sup>2</sup>, vaid pigem vautšerite või kinkekaartide süsteemiga.

Luige krooni loojad ei ole oma raha juriiliselt määratlenud, kuid selgitustes kasutatakse mõistet "kliendikaart" mida võib samuti kinkekaardi või vautšerina käsitleda. Lisaks esitajaväärtpaberile on alternatiivrahasid võimalik teoreetiliselt käsitleda ka muude Eesti seaduste alusel (Lätt 2014), sh makseasutuste ja e-raha asutuste seaduse (MERAS) alusel e-rahana:

E-raha on elektroonilisel kandjal (edaspidi e-raha seade) säilitatav rahaline väärtus, mis väljendab rahalist nõuet selle väljaandja vastu ja mis vastab kõigile järgmistele tingimustele (MERAS § 6 lõige 1):

- 1) seda väljastatakse rahalise sissemakse eest saadud summa nimiväärtuses;
  - 2) seda kasutatakse maksevahendina maksetehingute tegemiseks
- võlaõigusseaduse § 709 lõike 6 tähenduses;

---

<sup>2</sup> Autori hinnangul toetusid Eesti Panga teadmised regionaalrahade kohta peamiselt Gerhard Rösli raportile "Regional currencies in Germany – Local competition for the Euro?" (Rösl 2006), millele on samas kirjavahetuses ka viidatud.

3) seda aktsepteerib maksevahendina vähemalt üks isik, kes ise ei ole selle e-raha väljastaja.

Kolmandaks võimalikuks käsitluseks on rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus (RahaPTS) mis defineerib alternatiivsete maksevahendite teenuse pakkuja:

Alternatiivsete maksevahendite teenuse pakkuja on isik, kes oma majandus- või kutsetegevuse käigus ostab, müüb või vahendab side-, ülekande- või kliiringsüsteemi kaudu rahalist väärtust omavaid vahendeid, mille abil on võimalik täita rahalisi kohustusi või mida saab vahetada kehtiva vääringu vastu, kuid kes ei ole lõikes 1 nimetatud isik ega finantseerimisasutus krediidasutuste seaduse tähenduses.

Töös käsitletud Eesti alternatiivrahade puhul ei saa rääkida e-rahast või alternatiivsete maksevahendite teenuse pakkumisest, sest tegu pole elektroonilisi kanaleid kasutatavate instrumentidega, küll aga võib nimetatud seaduste kontekstis tekkida probleem uue põlvkonna elektrooniliste alternatiivrahade puhul, sh Bitcoin ja sellele sarnaste instrumentide kasutamisega Eestis. Vastavad kaasused on töö kirjutamise ajaks juba olemas (Lätt 2014, Rahapesu... 2014: 1).

São Paulo barterrahade regulatsiooni kohta puuduvad autoril andmed, kuid võrdlemisi põhjalikult on kajastatud Banco Palmase juriidilist poolt. Banco Palmase edulugu jäi üsna ruttu silma Brasiilia keskpangale, kuid esialgu käsitleti kogukonnapanka kui illegaalset tegevust. Keskpank kutsus ASMOCONP juhi João de Melo Neto tegema ettekannet Banco Palmase kogemusest, kuid seejärel esitas talle vahistamishoiatuse (Social currencies... 2009: 78) ning andis Melo Neto kohtusse süüdistatuna valeraha levitamises (Fare *et al.* 2013: 23). Tekkis oht, et Banco Palmasele langeb osaks sama saatust, mis Brasiilia esimesele alternatiivrahale Campina do Monte Alegres kümme aastat varem, kuid ootamatult tekkis asjade käiku pööre: Melo Neto võitis kohtuasja ja Brasiilia keskpank tunnistas 2009. aastal üleriigilisel finantskaasamise konverentsil avalikult oma eksimust (Place 2011: 41). 2010. aastal sõlmiti koostöölepe Brasiilia kogukonnapankade koordineerija, tööministeeriumi solidaarmajanduse osakonnaga SENAES (*Secretaria Nacional de Economia Solidária*) ja kuulutati Banco Palmase mudelil põhinevad kogukonnapangad vaesuse vähendamise ning



finantskaasamisele suunatud majanduspoliitika instrumendiks (Acordo de cooperação...: 2010). Aasta hiljem avaldas keskpank ametliku teadaanne Banco Palmase emiteeritava alternatiivaha legitiimsuse kohta (Nota-Jurídica...: 2011).

Hoolimata riigi toetavast suhtumisest Banco Palmasesse ning teistesse Brasiilia kogukonnapankadesse ning nelja aasta pikkusest koostööst SENAESi ja Brasiilia keskpangaga pole siiani loodud kogukonnapankadele regulatiivset raamistikku ning kogukonnapangad opereerivad siiani õiguslikuslt määratlemata olukorras — kuigi paljud huvigrupid vastavat regulatsiooni nõuavad (Freire 2009: 92). Selge õigusloome reformi olulisust mainib ka Euroopa Liit oma Ladina-Ameerika solidaarmajandust käsitlevas raportis (Opinion of the European... 2012: 6). Värskeimate andmete kohaselt pidas Banco Palmas 2013. aasta lõpul regulatsiooni asjus läbirääkimisi panganduseksperptidega (Diani ja Cerri 2013: 67) ning läbimurret loodeti “lähikuude jooksul”.

Alternatiivrahade arengut võib tagasi hoida vähene finantsvõimekus ning puudulik regulatsioon, kuid palju olemuslikum ning pikemas perspektiivis olulisim on alternatiivrahade suutlikkus teha digitaalhüpe: minna üle elektroonilistele arveldusele ja mobiiltehnoloogiale. Nii Eesti kui Brasiilia on selles suunas samme tegemas — Eesti Õnnepank on juba viis aastat tegutsev veebis toimiv ajakrediidisüsteem ning väljatöötamisel on Banco Palmase maksekaart, kuid tegu on pigem evolutsiooniliste kui revolutsiooniliste muutusega. Klassikaliste 1990. ja 2000. aastatel sündinud alternatiivrahade puhul on selge oht jääda uudsete digitaalsete väärtusvahetussüsteemide varju, näiteid võib selle kohta tuua mitmeid: Aafrika mobiilipanganduse levik, kus paljudes piirkondades on harjumuspärastest krediitkaardi- ja internetipanga arenguetapist ühe hüpatud (Boyle 2011: 23) ning krüptorahade sh Bitcoinini esiletõus. Alternatiivrahade digihüpe võib kogu valdkonnale anda uue hingamise, kuid samas saab see olema keeruline: väikesetel traditsioonilistel kogukondadel puudub tavaliselt vajalik IT-võimekus ning takistajaks võib saada seniste rahandusalaste regulatsioonide aeglane reageerimine radikaalselt uuenevatele 21. sajandi rahandussüsteemidele.

## KOKKUVÕTE

Käesolev töö käsitles Eesti ja Brasiilia alternatiivrahasid, kogukondlikke rahanduslikke eksperimente, mille eesmärgiks on soodustada kohalikku väärtusloomet. Täpsemalt olid uurimise all piirkondlike alternatiivrahade loomise põhjused ning nende mõju kestlikule arengule.

Töö empiiriline osa alustas terminite defineerimisest. Alternatiivrahad on sotsiaalteaduste jaoks suhteliselt uus ja väheuuritud nähtus ning vastav terminoloogia pole üheselt välja kujunenud ei inglise, hispaania, portugali ega eesti keeles. Autor kohandas terminoloogia kaardistamiseks kahedimensionaalse raamistiku mis hõlmas ühelt poolt rahasüsteemide geograafilist levikuala (kohalikud, regionaalsed, üleriigilised ning globaalsed rahasüsteemid) ning teiselt poolt raha emiteeriva institutsiooni tüüpi (rohujuuretasand, mittetulundussektor, kommertsektor, IT-sektor). Alternatiivraha võib defineerida laialt või kitsalt: esimesel juhul on alternatiivraha samastatav erarahaga ehk mitteriikliku rahaga, mille muudab aktsepteeritud maksevahendiks vabatahtlik kokkulepe mitte seadus. Alternatiivraha laia definitsiooni järgi võivad emiteerida kõik üldnimetatud institutsioonitüübid rohujuuretasandist IT-sektorini ning nende levik võib ulatuda kohalikust globaalse tasandini. Alternatiivraha kitsa definitsiooni järgi on laia definitsiooni alamosa, hõlmates vaid rohujuuretasandit ning mittetulundussektorit ja selle ulatus piirneb kohaliku ning regionaalse tasandiga.

Järgnevalt andis töö ülevaate alternatiivrahade levikust maailmas, tuginedes Gill Seyfangi ja Noel Longhursti 2011-2012 aasta uuringule, mis kaardistas 3418 süsteemi üle maailma ning jagas need neljaks liigiks. Enamlevinuks alternatiivrahasüsteemiks osutusid ajakrediidisüsteemid: egalitaarsed kontorahal põhinevad teenusevahetusvõrgustikud, mis keskenduvad sotsiaalsetele tugiteenustele, tuntumateks süsteemideks on ajapangad ning Jaapani-spetsiifilised Fureai Kippu'd. Järgnesid vastastikuse krediidi süsteemid, mis toetuvad omavahel tasakaalustatud kontodele, tuntuimaks angloameerika taustaga LETS. Levikult tagasihoidlikumad olid kohalikud rahad, mille alamliikideks on ökorahad, regionaalrahad ning kogukonnapangad.

Nimistus viimased, kõige väiksema levikuga, olid barterrahad, peamiselt Ladina-Ameerikas kogukondliku barterkaubanduse hõlbustamiseks loodud vahendid. Teoreetilise peatüki viimane osa oli töös analüüsitava teemaga jaoks sobiva uurimisraamistiku valimine. Töö kasutas selleks kestliku arengu raamistikku, mis võimaldab süsteemselt analüüsida alternatiivrahade majanduslikke, sotsiaalseid ja keskkondlikke mõjusid. Mõjud lahutati erinevateks komponentideks, majanduslikeks mõjudeks olid kohalik areng lokalismi tähenduses, mittetasustatava töö kompenseerimine ja finantskaasamine; sotsiaalse kapitali puhul olid selleks siduva ning sildava kapitali loomine ning keskkondlikeks mõjukomponentideks olid ressurside säästmine ning säästva tarbijakäitumise soodustamine.

Töö empiiriline osa keskendus kolme Eesti ning kahe Brasiilia alternatiivraha kaasuse analüüsile, kus kirjeldati nende toimimispõhimõtteid ning hinnati nende mõju kestlikule arengule eelnevalt mainitud komponentide lõikes. Peamisteks allikateks oli kolm poolstruktureeritud intervjuud Eesti alternatiivrahade loojatega ning rida täiendavaid intervjuusid Eesti ning Brasiilia alternatiivrahaspetsialistidega ning avaldatud artiklid ja statistika.

Eesti puhul olid kaasusteks Urvaste urban, Luige kroon ning Paide P.A.I. – seni läbi uurimata kogukondlikud rahasüsteemid, mis kõik toetuvad vabatahtlikule tööle, täpsemalt kevadistel Teeme Ära talgutel emiteeritud rahadele, mida saab kasutada vaid kohalikus vallas või linnas. Kolm Eesti alternatiivraha on kinkekaardi või vautšeri sarnased finantsinstrumendid, mille juriidiliseks aluseks on esitajaväärtpaber ning mille kasutamine on vabatahtlik. Raha väärtus on määratud talgutöö alusel: Urvaste ja Luige raha puhul võrdub üks tööpäev ühe urbani või krooniga, P.A.I.de puhul kehtib kurss 1 töötund = 3 P.A.I.d. Rahasid väljastavad kohalikud külaseltsid, Paide raha puhul seltsing P.A.I.de Pank, lisaks on kaasatud ka mitmed teised kohalikud mittetulundusühingud. Kõigi kolme Eesti alternatiivraha puhul on otsitud võimalusi kogukondlikuks raharingluseks: kõige edukam selles on Paide, kes lisaks suviste laatade korraldamisele võimaldab alternatiivrahas maksta ka säästva renoveerimisega seotud kaupade ja teenuste, rattarendi ning kohaliku kinopileti eest; Urvaste lisab kontsertide korraldamise ning plaanib käivitada valla pesupesemisteenuse; Luige pole töö kirjutamise ajaks kohaliku raha kasutusvõimalusi veel leidnud. Kohaliku ettevõtlusega

ei ole eesti alternatiivrahade algatajad suutnud seni suhteid luua, takistajaks spetsialiseerunud inimeste puudus, kohaliku omavalitsusega teeb ainsana koostööd Paide P.A.I. Eesti alternatiivrahade mõju kestlikule arengule võib suures plaanis hinnata nõrgaks, kuid silma paistab Paide P.A.I. mille puhul on nii sotsiaalne kui keskkondlik mõju keskmise suurusega. Majandusliku mõju poolest on eesti alternatiivrahade puhul oluline mittetasustatava töö kompenseerimine: raha kui sümbolne tänu talgutöö eest on eesti rahade unikaalseim omadus; sotsiaalses mõjus avaldub peamiselt sildava kapitali tugevdamine ning keskkondlikus mõjus säästva käitumise soodustamine talgutöö keskkonnaharidusliku mõju abil.

Brasiilia alternatiivrahade arengulugu on pikem ja keerulisem, ulatudes juurtega 2000. aastate alguse Argentiina võlakriisi, kus sealsed kogukonnad organiseerisid pangaarvete külmutamise järel üleriigilise barterturgude võrgustiku, et majanduslikku kitsikust leevendada. Idee barterturgudest ning turgudel kauplemise hõlbustamiseks emiteeritavast barterrahast jõudis Brasiiliase, esmalt São Paulosse, sealt edasi üle kogu riigi. Kogukondlikud barterturud on nn *prosumidor*-võrgustikud, kus iga osaleja on nii tootja kui tarbija. Barterturgudel on võimalik kaubelda toodete ja teenustega, millel pole olulist turuväärtust, või tähendab nende ametlikule turule viimine liialt formaalseid tõkendeid ja bürokraatiat. Töö käsitles São Paulo barterturge, mida autor külastas 2010. aastal ning mille puhul tulid peamiste kestlike mõjudena välja majanduslike mõjude alla kuuluv mittetasustatava töö kompenseerimine ning sotsiaalsetest mõjudest sildava kapitali loomine, muud mõjud jäid tagasihoidlikeks.

Teiseks Brasiilia alternatiivrahade kaasuseks oli valitud Banco Palmas: Kirde-Brasiilias tegutsev kogukonnapank, mida võib pidada Brasiilia ning kogu Ladina-Ameerika tuntuimaks alternatiivrahaeksperimendiks. Banco Palmas kasvas välja eelpoolnimetatud barterturgudest, kuid sidus kohaliku kauplemisega alternatiivrahana väljastatava mikrolaenu, ettevõtlus- ja finantsvastutuskoolituse, kohaliku tootmise ja tarbimise monitooringu ning läbipaistvad ja kogukonda kaasavad juhtimispõhimõtted. Banco Palmase edulugu jäi riigile silma ning pangast sai finantskaasamise rollimudel ning kompetentsikeskus, praeguseks on sarnaseid kogukonnapanku Brasiilias juba üle saja. Kestliku arengu soodustamisel on Banco Palmase peamiseks tugevuseks majanduslik komponent sh kohalik areng: intressivabade ning kogukonna usaldusvõrgustikule

toetuvate laenude abil soodustatakse kohalikku tootmist ning tarbimist — viimane on nüüdseks pöördunud piirkonna sisetarbimiseks. Ka sotsiaalne ning keskkondlik komponent on keskmisel tasemel, soodustatakse ühtlaselt nii siduvat kui sildavat kapitali, ressursisäästu kui keskkonnasõbralikku käitumist. Lisaks alternatiivrahade kestliku arengu mõjudele käsitles töö lühidalt ka Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade regulatsiooni. Eesti puhul on analüüsitud alternatiivrahad võlaõigusseaduse mõistes esitajaväärtpaberid, Paide P.A.I. on oma emissiooniprojektis seda ka väljendanud, teised Eesti alternatiivrahad kasutavad mõistet kinkekaart, mida saab samuti esitajaväärtpaberina käsitleda. Brasiilial puudub alternatiivrahade selge regulatsioon, kuid riigi keskpank on loobunud algsest jäigast positsioonist, on nüüdseks alternatiivrahade legitiimsust ametlikult tunnustanud ning loodetavasti õnnestub osapooltel jõuda ka vastava seadusandluseni.

Eesti ja Brasiilia alternatiivraha võrdlemisel ilmneb kolm laiema konteksti sarnasust. Mõlema riigi puhul loodi rahad läheneva kriisi taustal: Eesti puhul ülemaailmse finants- ja Euroopa võlakriisi kontekstis, Brasiilia puhul kümnend varem Argentiina võlakriisi pealt vaadates. Kummagi riigi puhul ei saa alternatiivrahasid otsese kriisimeetmena käsitleda, kuid avalik debatt majandussüsteemide jätkusuutlikkuse ning raha ja väärtuse olemuse üle käivitub just kriiside taustal. Teiseks sarnasuseks on kodanikuühiskonna ja kodanikuliikumiste järjest suurem roll avaliku poliitika kujundamisel ning inimeste kaasamisel ühistegevusse, Eesti puhul sümboliseerib seda Teeme Ära liikumine, Brasiilia puhul Maailma Sotsiaalforum. Kolmandaks sarnasuseks on mõlema riigi kaasuste püüd ruumilise ja sotsiaalse ebavõrdsuse vähendamiseks kogukondliku eneseabi vormis. Eesti ja Brasiilia alternatiivrahade täpsemal võrdlemisel ilmneb, et sarnase grupi moodustavad Urvaste, Luige ning São Paulo barterrahad, kõigi puhul edendatakse kohalikku arengut kogukonna sisemiste kasutamata ressursside abil, Eesti puhul vabatahtlikutööga, Brasiilia puhul informaalsete kauba- ja teenusevahetusega. Paide P.A.I. ja Banco Palmas on aga ambitsioonikamad projektid kus parema kvaliteediga raha, suuremahulisem emissioon, laiem partnerite võrk ning Brasiilia puhul ka tootmis- ja tarbimislaen võimaldavad kogukonna arengus teha märgatava hüppe ning on suunatud kestlike eesmärkide reaalsele täitmisele.

Eesti alternatiivrahaade puhul on suurimaks probleemiks inimeste nappus, vähe on aktiivseid inimesi, kes suudaks ja sooviks alternatiivrahasid vabatahtliku töö korras arendada ning seetõttu jäävad paljud kogukonna ideed ning koostöövõimalused ettevõtjate ja kohalike omavalitsustega teostamata. Brasiilia alternatiivrahaade puhul on peamiseks probleemiks rahaline toetus: barteriturgude puhul välistoetus sisuliselt puudub. Kuigi Banco Palmas suudab tänu oma rahvusvahelisele tuntusele vajalikud finantsressursid koguda, ei suuda teised, vähemtuntumad kogukonnapangad end alati jätkusuutlikult majandada.

Käesolev töö pakub mitmekesiseid edasisi uurimisvõimalusi. Teoreetilises osas kohandatud kategoriseerimise mudelit saab laiendada ning uurida hübriid-alternatiivrahasid, mis ulatuvad üle kategooriate ning eksperimenteerivad erinevate emissioonipõhimõtetega, näiteks üleriigilised krüptorahad. Eraldi võib keskenduda ökorahade võrgustikule ning võrrelda Paide potentsiaalset ökoraha Suurbritannia ökorahadega, teiseks võimaluseks oleks Banco Palmase palmase võrdlemine Tartu Hoiu-laenuühistu veksliga. Paide rahatähtedel kajastuv unikaalne transaktsioonistatistika võimaldaks aga kasutada võrgustikuanalüüsi meetodeid. Huvitavaks lähenemisnurgaks oleks Teeme Ära koristustalgute üleilmse ekspordi ning võimalike vabatahtliku töö kompensatsioonimehhanismide uurimine. Eraldi võib käsitleda alternatiivrahaade võimalikke negatiivseid mõjusid ja riske, omaette teemabloki moodustavad alternatiivrahaade juriidiline staatus ning maksuküsimused.

Võrreldes autori esmatutvusega alternatiivrahasüsteemidega 2009. aastal, on viie aastaga palju muutunud. Info on tunduvalt kättesaadavam, paljud Ladina-Ameerika seni vaid originaalkeeles kättesaadavad materjalid on jõudnud rahvusvahelisse teadusajakirjandusse ning tehtud on mitmeid täiendavaid uurimusi nii kohalike kui välisteadurite poolt. Paradigmanihkest annab aimu ka see, et Euroopa Liit on kujundamas ametlikku seisukohta Ladina-Ameerika solidaarmajandusprojektide suhtes. Kogukondade informaalset eneseabimeetmest on Brasiilias tänaseks saanud riikliku sotsiaal- ja finantskaasamise instrument, Eesti alternatiivrahaade puhul ei saa nii tugevast tunnustusest rääkida, pigem on tegu sümboolse tänuga talgutöö eest ning kohaliku uhkuse kandjaga. Alternatiivrahaade majandust ja ühiskonda positiivselt ümber kujundav potentsiaal on sellegipoolest suur, eriti võimaliku alternatiivraha-digihüppe valguses.

## KASUTATUD KIRJANDUS

1. Acordo de cooperação técnica entre Banco Central do Brasil e Ministério do Trabalho e Emprego. Banco Central do Brasil, 2010, 5 p.  
[[https://www.bcb.gov.br/pre/acordos\\_e\\_convenios/acordo\\_de\\_cooperacao\\_tecnica\\_BACEN\\_MTE\\_SENAES.pdf](https://www.bcb.gov.br/pre/acordos_e_convenios/acordo_de_cooperacao_tecnica_BACEN_MTE_SENAES.pdf)].  
05.05.2014.
2. Auroracoin. [<http://auroracoin.org>]. 03.04.2014.
3. Banco Comunitário União Sampaio – Economia que Acreditamos! Catarse, 2014. [<http://catarse.me/pt/bancouniaosampaio>]. 23.03.2014.
4. Banco Palmas 15 anos: resistindo e inovando. – Instituto Palmas & NESOL-USP, 2013, 181 p. [[http://dowbor.org/blog/wp-content/uploads/2013/03/LIVRO\\_BANCO\\_PALMAS\\_15\\_ANOS\\_WEB.pdf](http://dowbor.org/blog/wp-content/uploads/2013/03/LIVRO_BANCO_PALMAS_15_ANOS_WEB.pdf)].  
04.12.2013.
5. Bitcoin. [<https://bitcoin.org>]. 17.03.2014.
6. **Boyle, David.** More Than Money: Platforms for exchange and reciprocity in public services. – New Economic Foundation and NESTA, 2011, 30 p.  
[[http://www.nesta.org.uk/sites/default/files/more\\_than\\_money.pdf](http://www.nesta.org.uk/sites/default/files/more_than_money.pdf)].  
03.03.2014.
7. **Briceno, Tania, Stagl, Sigrid.** The role of social processes for sustainable consumption. – Journal of Cleaner Production, 14, 2006. pp. 1541-1551.
8. **Cahn, Edgar.** Service Credits: A new currency for the welfare state. – Suntory Toyota, 1986.
9. **Carneiro, Gisele; Bez, Antonio Carlos.** Clubes de Troca: Rompendo o silêncio, construindo outra história. Metodologia e Sistematização de Experiências Coletivas Populares. Curitiba: Editora Gráfica Popular, 2011, 162 p. [[http://www.cefuria.org.br/site/documentos/clubes\\_de\\_troca.pdf](http://www.cefuria.org.br/site/documentos/clubes_de_troca.pdf)].  
08.04.2014.
10. **Castro, Carlos Henrique** (Clube de Trocas São Paulo juht). Autori intervjuu. Üleskirjutus. São Paulo, 25. aprill 2010.

11. Classificados Solidários. – Feira de Trocas Solidárias do Centro de São Paulo. 17. jaanuar 2009. [[http://feiradetrocascentro.blogspot.com/search?updated-max=2009-01-17T05: 44:00-08:00&max-results=1&start=21&by-date=false](http://feiradetrocascentro.blogspot.com/search?updated-max=2009-01-17T05:44:00-08:00&max-results=1&start=21&by-date=false)]. 12.02.2014.
12. **Collom, Ed.** Community Currency in the United States: The Environments in which it Emerges and Survives. *Environment and Planning*, 2005, Vol. 37, pp. 1565-1587.  
[[http://www.complementarycurrency.org/ccLibrary/materials/cc\\_in\\_usa.pdf](http://www.complementarycurrency.org/ccLibrary/materials/cc_in_usa.pdf)]. 14.04.2014.
13. **Collom, Ed.** Engagement of the Elderly in Time Banking: The Potential for Social Capital Generation in an Aging Society. University of Southern Maine, 2007, 36 p. [<http://www.usm.maine.edu/soc/collom/collomasa2005.pdf>]. 03.11.2103.
14. **Diani, Mario; Cerri, Silvia.** Collective action that matters: the case of Banco Palmas. Università Degli Studi di Trento, 2013, 135 p.  
[[http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/33306947/Cerri\\_Silvia\\_-\\_Collective\\_action\\_that\\_matters\\_-\\_the\\_case\\_of\\_Banco\\_Palmas-libre.pdf](http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/33306947/Cerri_Silvia_-_Collective_action_that_matters_-_the_case_of_Banco_Palmas-libre.pdf)]. 03.03.2014.
15. **E. F. Schumacher.** Small Is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered. *s.l.*, Vintage, 1973, 288 p.
16. **Eidermiller, Rainer** (P.A.I.de panga asutajaliige). Autori intervjuu. Helisalvestis. Paide, 6. november 2013.
17. **Fare, Marie; Freitas, Carlos; Meyer, Camille.** Community currencies in Brazilian community development banks: What role in territorial development? The case of Banco Palmas. – Proceedings of 2nd International Conference on Complementary Currency Systems, International Institute of Social Studies in The Hague, 2013, 26 p.  
[[http://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Research\\_and\\_projects/Conferences/CCS\\_June\\_2013/Papers/Fare\\_Meyer\\_de\\_Freitas.pdf](http://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Research_and_projects/Conferences/CCS_June_2013/Papers/Fare_Meyer_de_Freitas.pdf)]. 02.11.2013.
18. **Fare, Maries.** The SOL: A Complementary Currency for the Social Economy. – *International Journal of Community Currency Research* 15, 2011, pp. 57-60.



- [<https://ijccr.files.wordpress.com/2012/05/ijccr-2011-special-issue-11-fare.pdf>]. 02.04.2014.
19. Feira de Trocas Solidárias do Centro de São Paulo, 2012.  
[<http://www.agesol.org.br/divulgue/display.php?M=1030&C=7b753b08bd752377f20e5a01d20dae84&S=50&L=1&N=36>]. 08.04.2014.
  20. **Freire, Marusa Vasconcelos.** Moedas Sociais: Contributo Em Prol de Um Marco Legal e Regulatório para as Moedas Sociais Circulantes Locais No Brasil. Universidade De Brasília, 2011, 66 p.  
[<http://www.lse.ac.uk/collections/law/news/MOEDAS%20SOCIAIS%20-%20SETEMBRO%205%202011.pdf>]. 11.07.2013.
  21. **Freire, Marusa Vasconcelos.** Social Economy And Central Banks: Legal And Regulatory Issues On Social Currencies (Social Money) As A Public Policy Instrument Consistent With Monetary Policy. – International Journal Of Community Currency Research, 2009, Vol. 13, pp. 76 – 94.
  22. **Gibson-Graham, J.K.** Diverse economies: performative practices for "other worlds". –Progress in Human Geography lecture at Chicago AAG meeting, 2008, 45 p.
  23. **Granovetter, Mark.** "The Strength of Weak Ties." – American Journal of Sociology, 1973, 78, pp. 1360-1380.  
[<http://sociology.stanford.edu/people/mgranovetter/documents/granstrengthweakties.pdf>]. 18.07.2012.
  24. **Greco, Thomas.** The End of Money and the Future of Civilization. Chelsea Green Publishing, 2009, 280 p.
  25. **Grigorjev, Kaja.** Tartu raha: kümme aastat hiljem. - SL Õhtuleht, 23. märts 2002.
  26. **Hallik, Airi** (Urvaste Külade Seltsi aktivist). Autori intervjuu. Helisalvestis. Urvaste, 11. detsember 2013.
  27. **Hayashi, Mayumi.** Japan's Fureai Kippu Time-Banking In Elderly Care: Origins, Development, Challenges And Impact. – International Journal of Community Currency Research, 2012, 16, pp. 30-44.  
[<http://ijccr.files.wordpress.com/2012/08/ijccr-2012-hayashi.pdf>]. 28.07.2012.

28. **Helleiner, Eric.** Think Globally, Transact Locally: Green Political Economy and the Local Currency Movement. – Global Society, 2000, Vol. 14, No. 1, pp. 35-51.
29. **Hens, Thorsten; Schenk-Hoppé, Klaus Reiner; Vogt, Bodo.** The Great Capitol Hill Baby Sitting Co-op: Anecdote or Evidence for the Optimum Quantity of Money? Journal of Money, Credit and Banking, 2007, Vol. 39, No. 6, pp. 1305-1333.
30. **Hess, David.** An Introduction to Localist Movements. – Annual meeting of the American Sociological Association, 2012, 6 p. [<http://www.davidjhess.org/AltCurrenciesinContext.pdf>]. 14.02.2013.
31. **Hickson, Robert.** Financial services for the very poor - thinking outside the box. – Small Enterprise Development Journal, 2001, Vol. 12, pp. 55-70.
32. **Iglesias, Gabriela.** (Incubadora Tecnológica de Cooperativas Populares Universidade de São Paulo spetsialist). Autori intervjuu. Üleskirjutus. São Paulo, 5. aprill 2010.
33. Instituto Palmas de Desenvolvimento e Socioeconomia Solidária: Relatório Annual. Fortaleza, 2012, 25 p.  
[[http://www.inovacaoparainclusao.com/uploads/4/2/2/8/4228830/relatrio\\_do\\_instituto\\_palmas\\_12.2.pdf](http://www.inovacaoparainclusao.com/uploads/4/2/2/8/4228830/relatrio_do_instituto_palmas_12.2.pdf)]. 20.04.2014.
34. **Jacobs, Jane.** The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House, 1961, 458 p.
35. **Jacobs, Jane.** The economy of cities. New York: Random House, 1969, 288 p.
36. **Jalakas, Peeter.** Von Krahli Teatri juht. Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 23. juuli 2012.
37. **Jansen, Kristjan.** Alternatiivrahade olemus ja põhiliigid. – Uurimistöö, Tartu Ülikooli majandusteaduskond, 2013, 46 lk.
38. **Jansen, Kristjan.** Alternatiivrahasüsteemid. – Referaat, Tartu Ülikooli majandusteaduskond, 2009, 14 lk.
39. **Jayo, Martin; Pozzebon, Marlei, Diniz, Eduardo Henrique.** Microcredit and Innovative Local Development in Fortaleza, Brazil: The Case of Banco Palmas. HEC Montréal, 2008, 15 p.  
[<http://www.ictformicrofinance.org/sites/default/files/8.pdf>]. 23.11.2013.

40. Kaasav eelarve Tartu linnas: planeerimisest elluviimiseni. e-Riigi Akadeemia, 2013, 152 lk.  
[[http://www.tartu.ee/data/Tartu\\_kaasav\\_eelarve2013\\_aruanne.pdf](http://www.tartu.ee/data/Tartu_kaasav_eelarve2013_aruanne.pdf)].  
19.04.2014.
41. **Kaplan, Naomi.** Downtown dollars: community currency or discount coupon? International Journal of Community Currency Research, 2011, 15, pp. 69-77.  
[<http://ijccr.files.wordpress.com/2012/05/ijccr-2011-kaplan.pdf>] 12.12.2013.
42. **Kärt Jänes-Kapp.** Rahad, mida ei loetud, ja rahad, mida loeti. – Horisont, 2004, nr. 3.
43. **Khromov, Dana.** Ithaca Hours revival would require community support. – Ithaca Times, 10. veebruar 2012  
[[http://www.ithaca.com/news/article\\_175100c4-65d6-11e0-bd73-001cc4c002e0.html](http://www.ithaca.com/news/article_175100c4-65d6-11e0-bd73-001cc4c002e0.html)]. 02.02.2014.
44. Kiili valla tutvustus [<http://kiilivald.kovtp.ee/et/tutvustus-ja-asukoht>].  
4.02.2014.
45. **Klamer Arjo, Boonstra, Lotte; Karioti, Eleftheria; Carmo, J. Aldo Do, Geenen, Sander.** Complimentary currency systems: Social and Economic Effects of Complementary Currencies. Erasmus University Rotterdam, 2013, 32 p.
46. **Krugman, Paul.** The Accidental Theorist: And Other Dispatches from the Dismal Science. New York: Norton & Company, 1998, 204 p.
47. **Kwon, Jinwoo.** Import Substitution At The Regional Level: Application In The United States. Edward J. Bloustein School of Planning and Public Policy, 2010, 26 p.  
[[http://www.frbatlanta.org/documents/news/conferences/10smallbusiness\\_kwon.pdf](http://www.frbatlanta.org/documents/news/conferences/10smallbusiness_kwon.pdf)]. 14.02.2013.
48. **Lätt, Priit.** Ettekane Arengufondi bitcoini-teemalisel seminaril. Arengufond, 28. märts 2014.
49. **Laupmaa, Henri.** (Kogukonnaaktivist). Autori intervjuu. Elektronposti kiri, 13. detsember 2013.
50. **Laupmaa, Henri.** Lokaalraha. – Roheline Värav, KiriKiri, 2005.  
[[http://www.kirikiri.ee/article.php3?id\\_article=344](http://www.kirikiri.ee/article.php3?id_article=344)]. 02.10.2013.

51. **Laville, Jean-Louis, Nyssens, Marthe.** The Social Enterprise: Towards a Theoretical Socio-economic Approach. – The Emergence of Social Enterprise, London: Routledge, 2001, pp. 312-332.
52. **Ledgerwood, Joanna.** Microfinance Handbook: Sustainable Banking with the Poor. The World Bank, 1999, 304 p.
53. **Lemaitre, Andreia; Helmsing, Bert.** Solidarity Economy In Brazil: Movement, Discourse and Practice. Analysis through a Polanyian understanding of the economy. Working Paper No. 524. Institute of Social Studies, 2011, 36 p. [<http://repub.eur.nl/res/pub/23656/wp%20524.pdf>]. 10.11.2013.
54. **Lietaer, Bernard; Dunne, Jacqui.** Rethinking Money: How New Currencies Turn Scarcity Into Prosperity. San Francisco: Berret-Koehler Publishers Inc, 2013, 283 p.
55. **Lietaer, Bernard.** Complementary Currencies in Japan Today: History, Originality and Relevance. – International Journal for Community Currency Research, 2004, 8, pp. 1-23. [<https://ijccr.files.wordpress.com/2012/05/ijccr-vol-8-2004-1-lietaer.pdf>]. 11.11.2012.
56. **Lietaer, Bernard.** The Future of Money: Creating new wealth, work and a wiser world. London, 2001, 384 p. [<http://www.scribd.com/doc/62394011/The-Future-of-Money-by-Bernard-Lietaer>]. 22.08.2012.
57. **Longhurst, Noel.** Harnessing Grassroots Innovations: Complementary Currencies and Sustainability. International Conference on Community and Complementary Currencies 2011, Lyon, 31 p. [<http://sdocument.ish-lyon.cnrs.fr/cc-conf/conferences.ish-lyon.cnrs.fr/index.php/cc-conf/2011/paper/viewFile/64/31.pdf>]. 14.04.2014.
58. **Lopes, Lia Salomão.** (Prefeitura de São Paulo, Secretaria Municipal do Verde e do Meio Ambiente teadur). Autori intervjuu. Üleskirjutus. São Paulo, 14. aprill 2010.
59. Makseasutuste ja e-raha asutuste seadus. Vastu võetud 17.12.2009. – Riigi Teataja I osa, 2010, nr 2, art. 3. [<https://www.riigiteataja.ee/akt/126042013008>]. 05.05.2014.

60. **Misquita, Rafael.** The Amazing Story Of Community Currencies In Brazil.  
[<http://www.reconomy.org/community-currencies-in-brazil-interview>].  
8.11.2013.
61. **North, Peter.** Local Money: How to Make it Happen in Your Community.  
Totnes: Transition Books UK, 2010, 192 p.
62. **North, Peter.** Money and Liberation: The Micropolitics of Alternative  
Currency Movement. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2007, 236  
p.
63. Nota-Jurídica PGBC-5927/2011. Banco Central do Brasil, 2011, 8 p.  
[[http://www.inovacaoparainclusao.com/uploads/4/2/2/8/4228830/nota-juridica\\_pgbc-5927\\_20111.pdf](http://www.inovacaoparainclusao.com/uploads/4/2/2/8/4228830/nota-juridica_pgbc-5927_20111.pdf)]. 05.05.2014.
64. **Nuut, Kaire.** (Luige Kandi Keskuse aktivist). Autori intervjuu. Helisalvestis.  
Luige, 2. detsember 2013.
65. Õnnepank. [<http://www.onnepank.ee>]. 08.05.2014.
66. Opinion of the European Economic and Social Committee on the Social  
Economy in Latin America, 2012, 11 p.  
[[http://eescopinions.eesc.europa.eu/viewdoc.aspx?doc=ces/rex/rex325/en/ces496-2012\\_ac\\_en.doc](http://eescopinions.eesc.europa.eu/viewdoc.aspx?doc=ces/rex/rex325/en/ces496-2012_ac_en.doc)]. 04.03.2014.
67. Our Common Future. World Commission on Environment and Development,  
1987. [<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>]. 08.03.2014.
68. P.A.I.de prospekt.  
[<http://www.weissenstein.ee/dokumendid/PAIdeProspekt.pdf>]. 05.05.2014.
69. Paides võeti kasutusele oma raha. – Järva Teataja, 4. mai 2010.  
[<http://www.jt.ee/257952/paides-voeti-kasutusele-oma-raha/>]. 22.12.2013.
70. **Panther, Julia.** Reciprocity, co-operation and spheres of exchange in two  
community currency systems in the North of England. Durham University,  
2012, 306 p. [[http://etheses.dur.ac.uk/4935/1/21092012\\_FINAL\\_THESIS.pdf](http://etheses.dur.ac.uk/4935/1/21092012_FINAL_THESIS.pdf)].  
05.04.2014.
71. **Pascali, Maria Julia; Primavera, Heloísa; Whitaker, Stella; Castro, Carlos Henrique.** O Clube de Trocas de São Paulo, 2010, 20 p.

72. **Peacock, Mark.** The Moral Economy of Parallel Currencies: An Analysis of Local Exchange Trading Systems. – American Journal of Economics and Sociology, 2006, Vol. 65, No. 5, pp. 1059-1084.
73. **Pfajfar, Damjan; Sgroy, Giovanni; Wagner, Wolf.** Are Alternative Currencies a Substitute or a Complement to Fiat Money? Evidence from Cross-Country Data. Tilburg University, 2011, 22 p.  
[<http://lyrawww.uvt.nl/~wagner/Acc.pdf>]. 17.04.2014.
74. **Pintó, Carlos Trias.** Rahandusalanee koolitus ja finantstoodete vastutustundlik tarbimine. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee, 2011, 14 lk.  
[[http://eescopinions.eesc.europa.eu/viewdoc.aspx?doc=ces/eco/eco297/et/ces1170-2011\\_ac\\_et.doc](http://eescopinions.eesc.europa.eu/viewdoc.aspx?doc=ces/eco/eco297/et/ces1170-2011_ac_et.doc)]. 24.03.2014.
75. **Place, Christophe.** Community Currency Progress in Latin America: Evolution in Brazil of a Socio-Technical Innovation for Economic Sustainability. – International Journal of Community Currency Research, 15, 2011, pp. 39-46.
76. **Primavera Heloisa; Singer, Paul.** Conversando con Paul Singer, un brasileño único. 2013. [<http://redlases.wordpress.com/2013/02/23/conversando-con-paul-singer-un-brasileno-unico>]. 02.07.2012.
77. **Primavera, Heloisa.** Campininha, Capital Social y Moneda Comunitaria: Lo Pequeño Es Hermoso!, 2003, 3 p. [[http://redlases.files.wordpress.com/2008/02/pt2003\\_campininha\\_moeda\\_local\\_brasileira\\_hp.pdf](http://redlases.files.wordpress.com/2008/02/pt2003_campininha_moeda_local_brasileira_hp.pdf)]. 03.07.2012.
78. **Primavera, Heloisa.** Social Currencies and Solidarity Economy: An Enduring Bond of Common Good. Red Latinoamericana de SocioEconomía Solidaria. Universidad de Buenos Aires, Argentina, 2012, 18 p. [<http://zen-solutions.net/beta/aid.tn.portal.backend/images/docs/social%20currencies%20and%20solidarity%20economy-%20an%20enduring%20bond%20of%20common%20good.pdf>]. 09.12.2013.
79. **Primavera, Heloisa.** Social Money: Well Timed Permanence or a Break from Normality? Social Money workshop, 2001, 9 p.  
[[http://base.socioeco.org/docs/doc-83\\_en.pdf](http://base.socioeco.org/docs/doc-83_en.pdf)]. 19.04.2014.
80. **Primavera, Heloisa.** Wealth, money and power: the ephemeral “Argentinean miracle” of the exchange networks, 2002.

- [[https://archive.org/stream/Wealth\\_money\\_and\\_power/Wealth\\_money\\_and\\_power\\_djvu.txt](https://archive.org/stream/Wealth_money_and_power/Wealth_money_and_power_djvu.txt)]. 19.04.2014.
81. Primeiro Encontro Nacional de Grupos de Trocas Solidária. 2004, 49 p.  
[<http://www.fbes.org.br/biblioteca22/ENGTS2004.pdf>]. 13.04.2014.
  82. Promoting Co-operatives. A guide to ILO Recommendation 193, ILO, 2004, 69 p. [[http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed\\_emp/—emp\\_ent/—coop/documents/instructionalmaterial/wcms\\_160221.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_emp/—emp_ent/—coop/documents/instructionalmaterial/wcms_160221.pdf)]. 11.11.2013.
  83. **Putnam, Robert.** Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster, 2001, 544 p.
  84. Quermesse do Clube de Trocas. – Jornal do Clube de Trocas, 2000, Ano 2, No. 23.  
[<http://www.oocities.org/archivomat2/trueque/brasil/JORNALDOCLUDEDETROCAS1.htm>]. 02.05.2014.
  85. Raamatupidamistoimingud Tartu Hoiu-laenuühistu Eesti vekslitega. Tartu Hoiu-laenuühistu, 2012, 2 lk.  
[<http://www.yhistupank.ee/files/Vekslitehingute%20kajastamine.doc>]. 05.05.2014.
  86. Rahapesu andmebüroo juht: süüdistused jõulisest käitumisest bitcoinidega kaubitsejate suhtes ei pea paika. Ärioleht, 21. veebruar 2014.  
[<http://arileht.delfi.ee/news/uudised/rahapesu-andmeburoo-juht-suudistused-joulistest-kaitumisest-bitcoinidega-kaubitsejate-suhtes-ei-pea-paika.d?id=68081125>]. 05.05.2014.
  87. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus. Vastu võetud 19.12.2007. – Riigi Teataja I osa, 2008, nr 3, art. 21.  
[<https://www.riigiteataja.ee/akt/RahaPTS>]
  88. **Roos Andro, Nurmet Maire; Sander, Priit; Ivanova, Nadežda.** Finantsturud ja -institutsioonid. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2012, 431 lk.
  89. **Rösl, Gerhard.** Regional currencies in Germany - Local competition for the Euro? Deutsche Bundesbank, 2006, 72 p.  
[[http://www.ormitamediakit.com/pdf/200643dkp\\_en.pdf](http://www.ormitamediakit.com/pdf/200643dkp_en.pdf)]. 03.09.2012.
  90. **Sampaio, Carlos Alberto Cioce; Alves, Flávia Keller; Lenz, Talita Cristina Zechner.** Encontro Comunitário De Trocas: Um Atrativo Para O Chamado

Turismo Comunitário. Uma Experiência Solidária Na Micro-Bacia Do Rio Sagrado, Morretes, Paraná. – Cultur, 2010, Ano 4, No 2.

[[http://www.uesc.br/revistas/culturaeturismo/ano4-edicao2/artigo\\_1.pdf](http://www.uesc.br/revistas/culturaeturismo/ano4-edicao2/artigo_1.pdf)].  
13.04.2014.

91. **Schroeder, Rolf F. H.** The Financing of Complementary Currencies: Risks and Chances on the Path toward Sustainable Regional Economies. The 2nd International Conference on Complementary Currency Systems, 2013, 21 p.  
[[http://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Research\\_and\\_projects/Conferences/CCS\\_June\\_2013/Papers/Rolf\\_Schroeder.pdf](http://www.iss.nl/fileadmin/ASSETS/iss/Research_and_projects/Conferences/CCS_June_2013/Papers/Rolf_Schroeder.pdf)]. 03.05.2014.
92. **Seyfang, Gill; Longhurst, Noel.** Desperately seeking niches: Grassroots innovations and niche development in the community currency field. – Global Environmental Change, 2013, 11 p.
93. **Seyfang, Gill; Smith, Karen.** The Time of Our Lives: Using Time Banking for Neighbourhood Renewal and Community Capacity-Building. London: New Economics Foundation, 2002, 64 p.
94. **Seyfang, Gill; Longhurst, Noel.** Growing green money? Mapping community currencies for sustainable development. – Ecological Economics 86, 2013, pp. 65–77.
95. **Seyfang, Gill.** Community Currencies: A New Tool for Sustainable Consumption? – Centre for Social and Economic Research on the Global Environment School of Environmental Sciences, University of East Anglia, 2006, 16 p. [[http://www.cserge.ac.uk/sites/default/files/edm\\_2006\\_09.pdf](http://www.cserge.ac.uk/sites/default/files/edm_2006_09.pdf)]. 18.07.2012.
96. **Seyfang, Gill.** New Economics of Sustainable Consumption: Seeds of Change. London: Palgrave Macmillan, 2009, 232 p.
97. **França Filho, Genauto Carvalho de; Júnior, Jeová Torres Silva; Rigo, Ariádne Scalfoni.** Avaliando experiências de gestão social: os impactos do Banco Palmas para o desenvolvimento do território nos últimos 10 anos (1998 - 2007). - Encontro Da Associação Nacional De Pós-Graduação E Pesquisa Em Administração, 2008, pp. 6-10. [[http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0080-21072012000300013&script=sci\\_arttext](http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0080-21072012000300013&script=sci_arttext)]. 09.09.2013.



98. **Singer, Paul.** Brazil on the Threshold of the Third Millenium. – Estudos Avançados, Issue 38, Universidade de São Paulo, 2001, pp. 49-62.  
[<http://owl.iea.usp.br/iea/english/journal/38/singerthirdmillennium.pdf>].  
11.10.2013.
99. **Soares, Claudia Lucia Bisaggio.** Moeda Social: Uma Análise Interdisciplinar De Suas Potencialidades No Brasil Contemporâneo. Universidade Federal De Santa Catarina, Florianópolis 2006, 252 p.  
[[http://www.adm.ufba.br/sites/default/files/publicacao/arquivo/dissertacao\\_fina1\\_4.pdf](http://www.adm.ufba.br/sites/default/files/publicacao/arquivo/dissertacao_fina1_4.pdf)]. 02.09.2012.
100. **Soares, Marden Marques; Sobrinho, Abelardo Duarte de Melo.** Microfinanças: O Papel do Banco Central do Brasil e a Importância do Cooperativismo de Crédito. Banco Central do Brasil, 2008, 184 p.  
[[http://www.bcb.gov.br/htms/public/microcredito/livro\\_microfinan%E7as\\_internet.pdf](http://www.bcb.gov.br/htms/public/microcredito/livro_microfinan%E7as_internet.pdf)]. 04.09.2012.
101. Social and Solidarity Economy: Our common road towards Decent Work. ILO, 2011, 176 p. [[http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed\\_emp/—emp\\_ent/—coop/documents/instructionalmaterial/wcms\\_166301.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_emp/—emp_ent/—coop/documents/instructionalmaterial/wcms_166301.pdf)].  
11.11.2013.
102. Social currencies, community banks and other initiatives. Proceedings of the I Brazilian Central Bank Forum for Financial Inclusion, 2009, 109 p.  
[[http://www.bcb.gov.br/pre/microfinancas/financial\\_inclusion\\_first\\_forum.pdf](http://www.bcb.gov.br/pre/microfinancas/financial_inclusion_first_forum.pdf)]  
. 10.11.2013.
103. Sondagem Das Experiências De Moedas Alternativas Em Curso No Brasil. Centro de Estudos para o Desenvolvimento Local / Banco do Nordeste do Brasil, 2008, 113 p.  
[[http://www.fbes.org.br/index.php?option=com\\_docman&task=doc\\_download&Itemid=99999999&gid=932](http://www.fbes.org.br/index.php?option=com_docman&task=doc_download&Itemid=99999999&gid=932)]. 02.03.2014.
104. Sondagem de consumo domiciliar no Conjunto Palmeiras. Documento de trabalho. Instituto Palmas. Fortaleza, 2009, 51 p.  
[[http://www.fbes.org.br/index.php?option=com\\_docman&task=doc\\_download&Itemid=99999999&gid=932](http://www.fbes.org.br/index.php?option=com_docman&task=doc_download&Itemid=99999999&gid=932)]. 07.04.2014.

105. **Spassov, Leonid. Teras, Evald.** Mälestusi Kärkla Kalevivabrikust. Kärkla, 2003.
106. **Stodder, James.** The Macro-Stability of Swiss WIR-Bank Spending: Balance and Leverage Effects. Rensselaer Polytechnic Institute, 2010, 28 p.  
[[http://www.ewp.rpi.edu/hartford/~stoddj/WIR\\_Panel.pdf](http://www.ewp.rpi.edu/hartford/~stoddj/WIR_Panel.pdf)]. 26.07.2012.
107. **Strandberg, Marek; Kivimägi, Agu.** Päev pärast rahavahetust. – Eesti Päevaleht, 7. september 2005. [<http://epl.delfi.ee/news/arvamus/marek-strandberg-agu-kivimagi-paev-parast-rahavahetust.d?id=51018693>]. 02.11.2013.
108. **Strandberg, Marek.** Kuidas majandusraskustes toime tulla? I osa: rööpraha, 2009. [<http://marekstrandberg.blogspot.com/2009/01/kuidas-majandusraskustes-toime-tullai.html>]. 02.12.2009.
109. **Sweeney, Joan; Sweeney, Richard James.** Monetary Theory and the Great Capitol Hill Baby Sitting Co-op Crisis. – Journal of Money, Credit and Banking, 1977, 9, pp. 86-89.  
[<http://cda.morris.umn.edu/~kildegac/Courses/M&B/Sweeney%20&%20Sweeney.pdf>] 03.05.2014.
110. **Tafel, Külliki; Terk, Erik.** Jätkusuutlik areng: Teoreetilised ja praktilised dilemmad. Eesti Tuleviku-uuringute Instituut, 2003, lk 147-196.  
[<http://monusminek.ee/documents/147-196.pdf>]. 17.04.2013.
111. Tartu Hoiu-laenuühistu: Eesti veksell. [<http://www.yhistupank.ee/veksel>]. 02.04.2014.
112. Transition Brasil. [<http://transitionbrasil.ning.com>]. 21.04.2014.
113. Transition Network [<http://www.transitionnetwork.org>] 16.03.2014.
114. **Trapido, Toomas** (Kogukonnaaktivist). Autori intervjuu. Elektronposti kiri, 7. mai 2014.
115. **Turnbull, Shann.** Options for rebuilding the economy and the financial system. Working Paper, 2009, 29 p.  
[<http://www.efmaefm.org/0EFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2009-milan/716.pdf>]. 12.07.2013.

116. **Ulanowicz, Robert; Goerner, Sally; Lietaer, Bernard; Gomez, Rocio.** Quantifying sustainability: Resilience, efficiency and the return of information theory. – Ecological complexity, 2009, 6, pp. 27–36.
117. United Nations Resolution 64/136: Cooperatives in social development, 2009, 3 p. [[http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/64/136](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/136)]. 01.11.2013.
118. Urban: Urvaste oma kinkekaart. [<http://www.urvasteseltsimaja.ee/urban/>]. 25.12.2013.
119. Uued P.A.I.d. P.A.I.de Pank 2012. [<http://pank.weissenstein.ee/2012/03/uued-p-a-i-d/>]. 25.12.2013.
120. Vamos criar um Clube de Trocas? Associação para o Desenvolvimento da Intercomunicação. São Paulo, 2010, 36 p.
121. Võlaõigusseadus. Vastu võetud 26.09.2001. – Riigi Teataja I osa, 2001, nr 81, art. 487. [<https://www.riigiteataja.ee/akt/961235>]. 05.05.2014.
122. **Ward, Bernie; Lewis Julie.** Plugging the Leaks: Making the most of every pound that enters your local economy. New Economic Foundation, 2002, 126 p. [[http://www.pluggingtheleaks.org/downloads/ptl\\_handbook.pdf](http://www.pluggingtheleaks.org/downloads/ptl_handbook.pdf)]. 18.07.2012.
123. **Williams Colin, Windebank, Jan.** Revitalising Deprived Urban Neighbourhoods: An Assisted Self-Help Approach. U.K.: Ashgate, 2002, 212 p.
124. **Zirnask, Villu.** Eesti Päevalehe ajakirjanil. Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, oktoober 2009.

## LISA 1: ALTERNATIIVRAHADE SÕNASTIK

Kuna alternatiivraha näol on suhteliselt uue ja vähetuntud teemaga, siis on eesti keelde jõunud erialaterminid ning pakutud tõlkevasted tihti ebatäpsed ja segadusttekitavad. Alljärgnevalt on toodud rida mõisteid koos selgitustega, mille eestmärgiks on eestikeelset terminoloogiat korrastada.

**Alternatiivraha** (*complimentary currency*), ka **täiendraha**, **rööpraha**, **lisaraha**, **mitteametlik raha**. Kasutatakse kahes tähenduses (vt peatükk 1.1): Alternatiivraha laias tähenduses on samatähenduslik **erarahaga** (mitteriiklik, kokkuleppepõhine raha), alternatiivraha kitsas tähenduses hõlmab vaid kohaliku ning regionaalse levikuga erarahasid, mida emiteerivad mittetulundussektor ning rohujuuretasandi liikumised. Inglisekeelne tõlkevaste *complimentary currency* ei tee laial ning kitsal definitsioonil vahet, kasutatakse mõlemas tähenduses.

**Paralleelraha** (*parallel currency*). Rahasüsteem dollariseerunud majanduses kus paralleelselt kohaliku, vähehinnatud rahaga on kasutusel mõni muu, tugevam maailmaraha (näiteks USA dollar). Mõistet on kasutatud ka alternatiivraha sünonüümina, kuid see on ekslik.

**Kohalik raha** (*local currency*) Üht alternatiivraha (kitsas tähenduses) liikidest, mida emiteeritakse paberrahana kas kohalikul (küla, vald, linnaosa, linn) tasandil või regionaalsel (maakondlikul) tasandil. Viimasel juhul on tegu **regionaalrahaga**.

**Kogukonnaraha** (*community currency*) on kasutatud nii **kohaliku raha** sünonüümina kui **alternatiivraha** (kitsas tähenduses) sünonüümina.

**Sotsiaalraha** mõiste on eri keeleroomides erinev. Inglise ja prantsuse traditsioonis käsitletakse sotsiaalrahana (*social currency*, *monnaie sociale*) ajakrediidisüsteeme. Iberoameerika taustaga termin *moneda social* (hisp k) ja *moeda social* (port k) kirjeldavad Hispaania ja Ladina-Ameerika solidaarmajandusprojektides kasutatavaid alternatiivrahasid, mis on peamiselt kohalikud rahad.

## LISA 2: EESTI ALTERNATIIVRAHADE LÜHIAJALUGU

Eestis on keskajast peale levinud nn kodurahad: ametliku rahaga samal ajal käibel olnud piiratud kasutusulatuses alternatiivrahad. Kodurahadel on ajalooliselt olnud mitmeid vorme, ilmselt tuntumaks on 19. sajandi lõpu vabrikurahad, mida said kasutada vabrikutöölised oma vabriku territooriumil, vabrikuga seotud kaupmeeste juures ning linnakassades ja -seltsides. (Jänes-Kapp 2004: 1) Raha väljastati kas palgana või lisatasuna hea töö eest. Vabrikuraha näideteks võib tuua Hiiu-Kärdla kalevivabriku raha nimega klubi, Narva Kreenholmi Manufaktuuri leivaraha ning Tartu Schrammi vabriku õlleraha. Vaatamata keskvalitsuse keelule jätkus koduraha valmistamine 20. sajandi alguseni. (Spasov, Teras 2003: 93) Lähemasse aega tulles võib mainida Tartu raha: Nõukogude Liidu lagunemisel vallandunud hüperinflatsiooni tingimustes võttis Tartu linnavalitsus 1993. aasta kevadel enne krooni tulekut 37 päevaks kasutusele nn. Tartu raha, mida lasti ringlusesse 195 000 tükki (Grigorjev 2002).

Tänapäevaste alternatiivrahade Eestisse jõudmise aeg on täpsemalt teadmata, kuid ligikaudseks ajaks võib pidada 2004. aastat ning võtmeisikuks Toomas Trapidot, tollast Eestimaa Looduse Fondi (ELFi) juhatuse esimeest ning ajalehe Roheline Värav peatoimetajat, kes kogukonnaaktivistina sattus lugema Bernhard Lietari raamatut "The Future of Money: Creating New Wealth, Work and a Wiser World" (Lietaer 2001). Raamatust innustununa jagas ta oma muljeid ELFi juhatuse liikme Henri Laupmaaga ning Marek Strandbergiga (Laupmaa 2013, Trapido 2014). Idees ajel avaldasid nii Laupmaa kui Strandberg peaaegu üheaegselt artiklid "Lokaalraha" (Laupmaa 2005, 2006) ning "Päev pärast rahavahetust" (Strandberg ja Kivimägi 2005). Need artiklid on ilmselt esimesed tänapäevaseid alternatiivrahasid tutvustavad tekstid Eesti meedias. Artiklites olid mainitud kõik tuntumad alternatiivrahade vormid (WIR, regionaalraha, LETS ja ajapangad). Lisaks üldsele teema tutvustamisel sisaldas Strandbergi artikkel ka ühte konkreetset ideed: jätta peale eurole üleminekut eesti kroon riigisisese alternatiivrahana käibe. Artiklid jäid aga suurema tähelepanuta, sest buumiaegne Eesti ei olnud idee juurdumise jaoks veel sobiv pinnas.

## LISA 3: ARGENTIINA ALTERNATIIVRAHADE LÜHIAJALUGU

1998. aastal loodi Buenos Airese äärelinnas Bernalis esimesed barterklubid (*clubes de troca* ehk vahetusklubid), kus kohalikud elanikud said vahetada kaupu ja teenuseid barterkaubanduse korras. Lisaks vahetatavatele kaupadele ja teenustele ringlesid turgudel kauplemise hõlbustamiseks ka kohapeal emiteeritud lihtsad paber-barterrahad: *truque*'d või *credito*'d. *Truque*'sid emiteeriti konservatiivselt, turule toodud kaupade või teenuste alusel, kõik klubi liikmed olid ühtaegu nii tootjad kui tarbijad (*prosumers, prosumidores*) Alvin Tofleri järgi "producers + consumers" (Tofler 1980).

2000ndate aastate alguses hakkas Argentiinas võlakriis järjest suuremaid mastaape võtma ning usaldamatus riigi poliitika suhtes üha süvenes. Kapitali väljavoolu takistamiseks otsustas Argentiina valitsus külmutada elanike pangaarved: 1. detsembril 2001 jõustunud nn. *corralito* piiras sularaha väljavõtu kontodelt 300 peesoni nädalas (ametliku kursi ca 300 USD, turukursi järgi ca 50 USD). Sularahapuudus halvas kiiresti kogu riigi majanduse ja viis miljonid elanikud vaesusriski piirile. Argentiinlased pidid leidma alternatiivse võimaluse igapäevatoiminguid ja -kauplemisi jätkata. Lahenduseks osutus seni vaid väikesele gruppile tuttav barterturgude süsteem, mida nüüd otsustati kiiresti laiendada. Selle ülesande võtsid endale kaks üsna vastandliku lähenemisega katusorganisatsiooni (North 2007: 153):

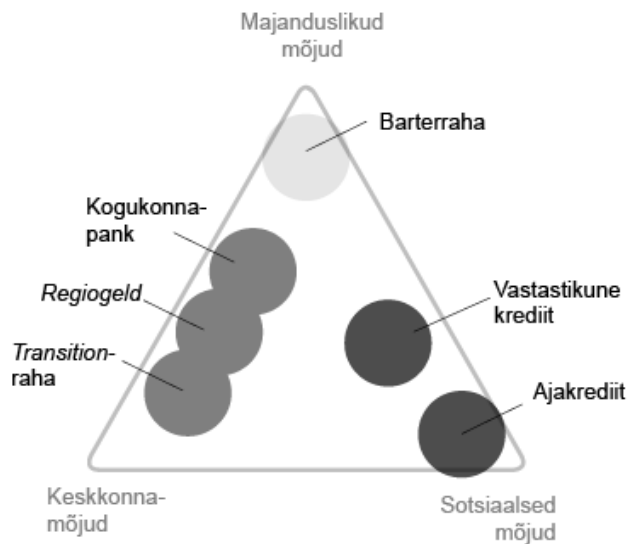
- Solidaarne bartervõrgustik (*Red de Trueque Solidario* ehk RTS), kus eeldati, et klubid toetuvad kogukonna sotsiaälvõrgustikkudele, kõik osalejad tunnevad teineteist ja järgivad õiglusele rõhuvat aukoodeksit. Barterraha emiteeritakse konservatiivselt ning kaubakatte alusel, vältides inflatsiooni ning erinevate klubide vääringud ei oleks omavahel konverteeritavad.
- Globaalne bartervõrgustik (*Red Global de Trueque* ehk RGT) pidas eelnevat konservatiivset strateegiat liiga aeglaseks ning miljonite kriisiohvrite vajadustele mittevastavaks. RTS töötas välja barterklubi stardipaketi, mida sai kiiresti

kogukondades rakendada ning emiteeris ilma katteta üle riigi levivat konverteeritavat barterraha, millega loodeti maksimeerida kaubavahetust.

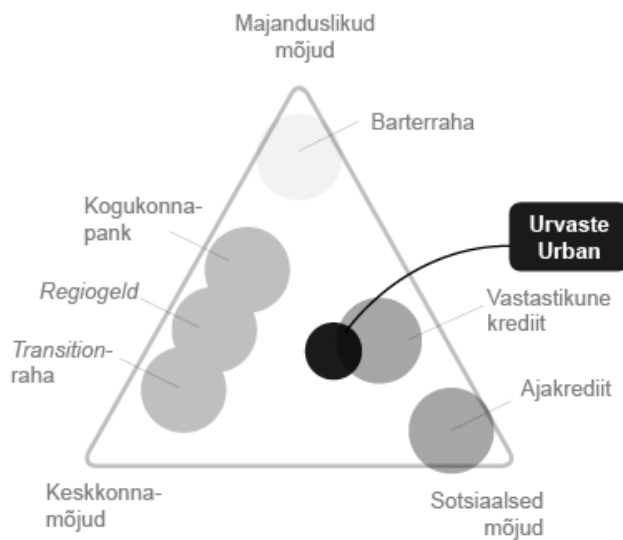
Barterklubide võrgustiku kiire laiendamine tõi esialgu edu, 2002. aasta alguseks oli klubide arv tõusnud 4700ni, ning hinnanguliselt kasutas barterklubisid 20% Argentiina majanduslikult aktiivsest elanikkonnast (Gomes 2009: 14). 2003. aastal oli barterringide käibeks 300 miljonit USA dollarit ning süsteemi ühe liikme barterkäive oli ca 600 USD kuus (*Ibid.*: 14).

Argentiina barterturgude süsteemi ülikiire kasv sai sellele ka saatuslikuks. RGT ekspansiivne emissioonistrateegia viis 2002. aasta lõpuks sügava inflatsioonini, suuremahulise spekulatsioonini, usalduse kaotuseni ning süsteemi kokkuvarisemiseni. Võimalik, et konservatiivsem RTS strateegia poleks sarnase tulemuseni viinud, kuid vaevalt oleks nende tagasihoidlik ja väikesemahuline kogukondlik lähenemine suutnud vajaliku kiirusega kasvada ning laiadele elanikkonna kihtidele piisavat abi osutada. (North 2007: 156). Pärast Argentiina barterturgudel süsteemi lagunemist ning riigi majanduse taastumist jäid teatud grupid siiski omavahel barterturgudel kauplema, pöördudes tagasi RTSi konservatiivse emissioonistrateegia juurde, keskendudes kogukonnaehituslikule aspektile (*Ibid.*: 168).

## LISA 4: EESTI JA BRASIILIA ALTERNATIIVRAHADE MÕJU KESTLIKULE ARENGULE

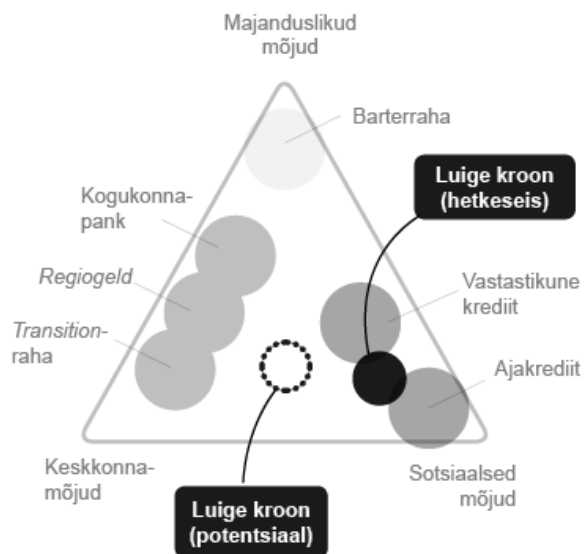


**Joonis 2.** Levinuimate alternatiivrahatüüpide majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkondlikud mõjud (Seyfang, Longhurst 2013: 73).

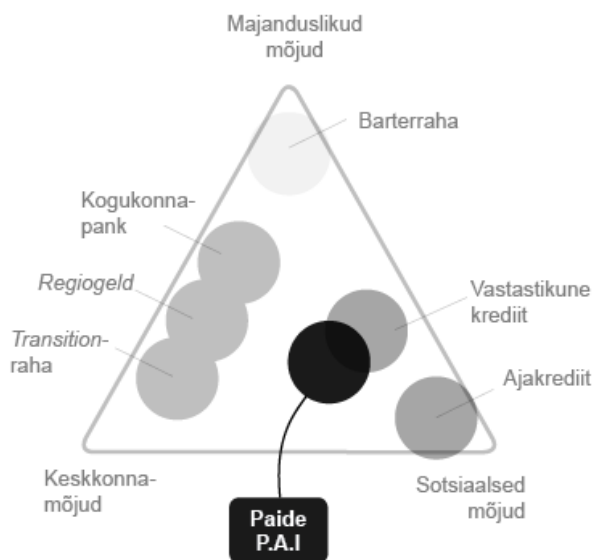


**Joonis 3.** Urvaste urbani majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkondlikud mõjud (Seyfang ja Longhurst 2013b: 73; autori süntees).

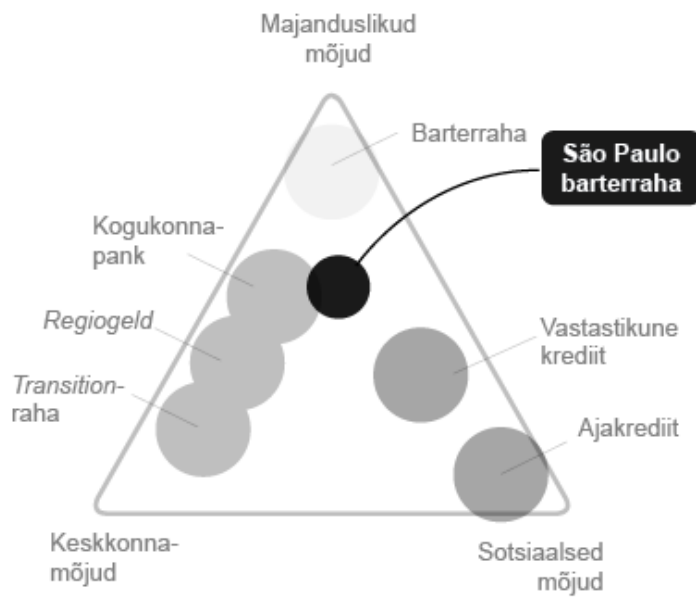




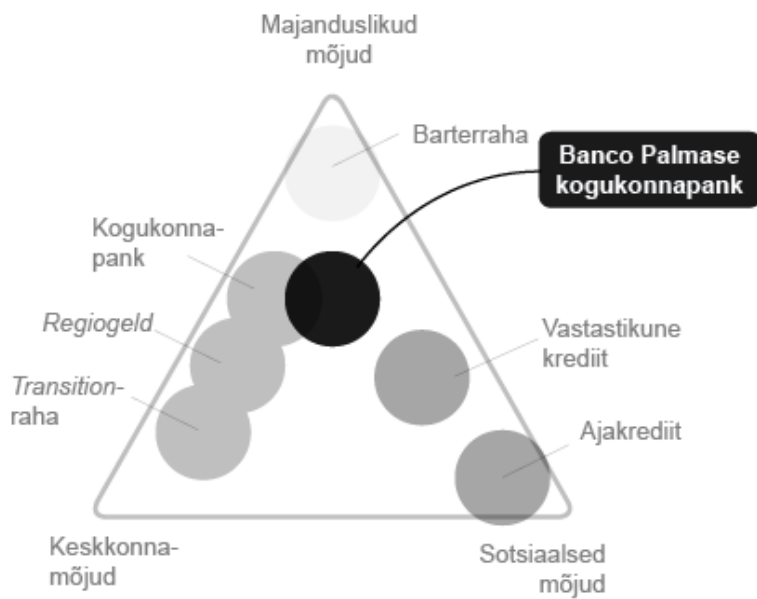
**Joonis 4.** Luige krooni majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkondlikud mõjud (Seyfang ja Longhurst 2013b: 73; autori süntees).



**Joonis 5.** Paide P.A.I. krooni majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkondlikud mõjud (Seyfang ja Longhurst 2013b: 73; autori süntees).



**Joonis 6.** São Paulo baterrahade majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkonnamõjud (Seyfang ja Longhurst 2013b: 73; autori süntees).



**Joonis 7.** Banco Palmase kogukonnapanga majanduslikud, sotsiaalsed ning keskkonnamõjud (Seyfang ja Longhurst 2013b: 73; autori süntees).

## LISA 5: SÃO PAULO BARTERTURGUDE KAUBAVALIK

2010. aastal kaubeldi São Paulo barterturgudel mh allpooltoodud kaupadega:

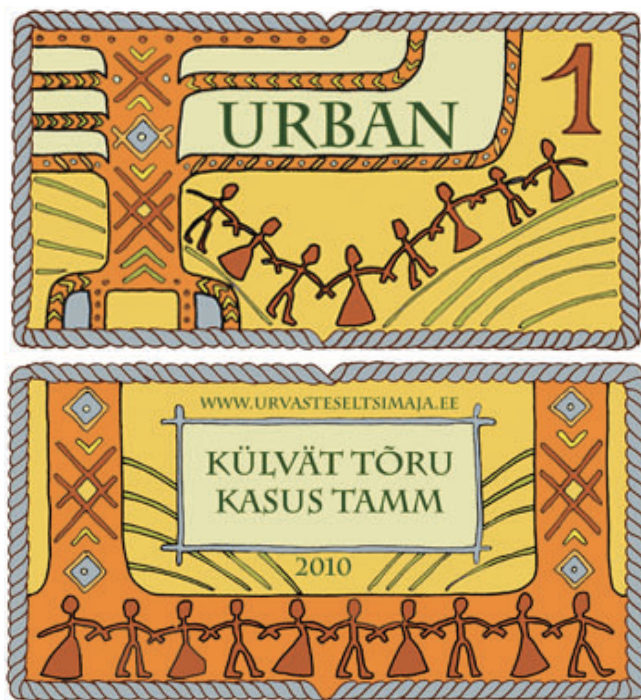
**Toidukaubad:** suhkur, munad, teraviljajahu, vorst, salatikaste, salat, porgand, pasta, saiakesed, koogid, leib, puding, *mousse*, šokolaad, *mupy* mahl, piim, karastusjoogid, õlu, grillvorstid, pähklid, herved, tomatimehu, õli, õunad, käsitöösiirup.

**Tööstuskaubad:** särgid, püksid, pesu, lühikesed püksid, saapad, rannamütsid, baretid, lasteriided, voodiriided, Avoni ja Natura kosmeetika, Tupperware tooted, seebid, käsitööseebid, puhastusvahendid, tualettpaber, laualinad, tarbekotid, kingituskotid, bürootarbed, õpikud, esmaabikomplekt, jalgrattad, kaelaehed, kuldehted, nukud, käsitöötooted.

**Teenused:** õnnitluskaardi kujundamine, toa värvimine, lilleseadmine, juukselõikus, afropatside tegemine, õmblusmasina parandamine, arvutihooldus, arvutiõpetus, elektroonikatööd, televiisorite, videomagnetoonide ning CD-mängijate parandamine, õmblustööd, tapetseerimine, psühholoogiteenused, müüriladumine, toiduvalmistamine, sanitaartehtnilised tööd, tinutamine, puusepatööd, uste värvimine, lukutööd, raamatupidamisteenused, finantsistiteenused, audiitoriteenused, ajakirjandusteenused, tähtpäevade ning pulmade filmimine, inseneritööd, elektrikutööd, lastehoid, portugali keele õpetamine.

(Classificados Solidários 2009: 1; Castro 2010: 4)

## LISA 6: ALTERNATIIVRAHADE NÄITED



Joonis 8. Urvaste urban.



Joonis 9. Paide P.A.I, esimene tiraaž, 1-P.A.I.ne rahatäht.



**Joonis 10.** Paide P.A.I, teine tiraaž: 1, 3, 5 ja 10 P.A.I.d.





**Joonis 11.** São Paulo barterraha Eco Sampa 0.5- ja 1 -reaalised rahatähed



**Joonis 12.** Banco Palmase raha Palmase 5-reaaline rahatäht.

## **SUMMARY**

### **Complimentary currency systems in Estonia and Brazil**

The thesis studies Estonian and Brazilian complimentary currencies: motivations and context behind their issuance and their effects on sustainable development. These grassroots monetary experiments are designed to compliment existing government-issued currencies and create alternative value exchange networks. There is a growing interest in this social innovation given the context of recent global and European financial crises that made many societies reconsider the very foundations of economic systems such as meaning of money and work. Alternative currencies can be considered the front line of the next generation of value exchange, so far operating in the economic fringes but when merged with the upcoming disruptive digital currencies they do have the potential to reshape the 21st century monetary systems.

The thesis sets two main goals: describe the main motivaton behind Estonian and Brazilian complimentary currencies and analyze their effects on sustainable development from economic, social and environmental perspective. Author's original contribution is the comparison of the monetary experiments from two very different societies, translating and mediating the knowledge across the cultures, breanking language barriers and encouraging Estonian scholars to focus on grassroots monetary innovation that previously have not been researched.

The theoretical chapter starts with clarification of the vocabulary. The research on complimentary currencies is still a young field, the key terms are not yet settled in and differ across languages and academic traditions. The author is proposing a simple two-dimensional classification system for complimentary currencies: geographical reach of the currency (local, regional, country-wide, global) and issuer of the currency (central governments and commercial banks creating a legal tender, grassroots movements motivated by self-help, nonprofit sector fostering social development, commercial sector creating loyalty schemes and IT-sector shaking the world with cryptocurrencies).

Following Bernhard Lietaer's classic definition the complimentary currency is a privately issued currency that circulates next to the national currency, it is designed to compliment the legal tender and accomplish specific tasks in specific geographical region. This can be considered a *wide* definition of complimentary currency: it is all-encompassing as its issuers range from grassroots to IT-communities and its geographical reach spans from local to global. Alongside the wide definition there is also a *narrow* definition of complimentary currencies: it limits grassroots movements and nonprofit sector as possible issuers and geographical reach is either local or regional. The distinction between wide and narrow definitions helps to clear the confusion and map the wide range of alternative terms to the common base. The thesis is focusing on complimentary currencies by narrow definition.

The theoretical section continues with the introduction of main types of complimentary currencies and their worldwide reach, based on Gill Seyfang and Noel Longhurst comprehensive study from 2011-2012. Total 3418 systems were identified and they were mapped to four main categories. Firstly, service credits as formalized reciprocal volunteering schemes based on equalitarian time-based currency, most prominent examples being time banks and Japanese Fureai Kippu. Secondly, mutual exchanges where money is created on act of spending and participants accounts always sum to zero as one person's credit equals another's debit to the system. Most widespread such systems are called Local Exchange Trading System or LETS. Thirdly, the local currencies, paper-based scrip notes whose examples include UK-based Transition currencies which stress on reducing ecological footprint; Regiogeld who builds on German rich regional heritage and community banks, Latin American innovative solution for financial inclusion, combining complimentary currencies with integrated microcredit. Fourthly, the barter markets and barter currencies that gained popularity during Argentinean debt crisis as a widespread self-help response to government's decision to freeze the bank accounts. The crisis passed but the idea of community barter and scrip that helps facilitate the exchanges remained and made its way to neighbouring Brazil and other Latin American countries.

The chapter closes with the introduction of the analytical framework: sustainable development is chosen that allows the study of the diverse effects of complimentary



currencies and group them into the three main categories: economic, social and environmental effects. Economic effects include local development, specifically localism based on import substitution and local multiplier effect; recognition and rewarding non-market economy such as informal work, skills exchanges, voluntary activity and domestic labour and finally financial inclusion for marginalized communities that are not attractive for commercial financial products. Social effects include building bonding and bridging capital, focusing on the latter as building on the “strength of the weak ties”. Environmental effects include resource saving and promoting ecologically-conscious behavior.

From clarified typology and framework for analysis the thesis moves on to the five case studies. The studies are based on semi-structural interviews with the currency founders and other community activists from 2010 to 2014 in Estonia and Brazil. From Estonia there are three complimentary currencies under study: urban from Urvaste, a remote traditional parish south of Estonia with a dwindling community; Luige kroon from Luige, a growing settlement near the capital Tallinn where Soviet-time hobby gardeners mix with the new middle class suburbia and P.A.I. from Paide, the county centre in Central Estonia with the strong traditions and growing localist movement. From Brazil there are two complimentary currency cases studied: barter markets of São Paulo, the pioneers bringing Argentine experience to South American metropolis and Banco Palmas from Fortaleza, Northeast Brazil, the first community bank and poster child of financial inclusion policy of Lula government.

Estonian complimentary currencies share common motivation behind their creation, also their issuance policy is identical but their effect on sustainable development varies a lot. The main reason of their existence is to develop the recognition scheme for communal work, a centuries-old tradition that is going through a revival and has become Estonian mass phenomenon with tens of thousands participants. Traditionally this kind of voluntary work is not paid, it is compensated by indirect means such as food and memorabilia. Three communities mentioned above independently came up with the identical scheme: in order to compensate communal work complimentary currency in form of scrip notes was issued. These notes could later be spent on goods and services in fairs organized the community. This physical-work-backed issuance policy is an

effective measure to prevent over-issuance but also provides a direct visceral feel of the local money. The secondary motivation for creation of the currency was the loss of Estonian own money, the nostalgia towards the emblematic kroon replaced by the Euro in 2011. In sustainable development scorecard urban from Urvaste and kroon from Luige have a modest rank: most notable effect is rewarding voluntary work (the very essence of Estonian currencies). There are also small positive effects on building bridging social capital via shared work experience and promoting ecologically-conscious behavior by educational aspects of the voluntary work. Paide P.A.I. stands out as bigger, more professional and better networked system that provides stronger effects on sustainable development: the growing network of participants and partners allow creating stronger localization and social capital building effects.

Brazilian complimentary currencies also share common motivation, São Paulo barter currencies and Banco Palmas community bank currency are both form of *moeda social* – monetary instrument facilitating the solidarity economy, Latin American version of social economy that focuses not only on economic but also on social returns. Although based on a similar goal, the two Brazilian complementary currencies differ wildly on institutional recognition and support. Six barter markets currently operating in the São Paulo city are monthly community events among local *prosumidores* – those who both produce and consume. Barter market is the place to gather to exchange simple goods and services, to socialize and to samba. The product selection offered in the markets is quite varied but there is a high demand on staple foods that can not be provided by the households. To overcome this the organizers have come up with various schemes such as buying recyclable materials from the community for complementary currency, selling them for official money, using it for buying staple foods and bringing it back to the barter market. Although supported by the solidarity economy think-tanks in local universities and receiving occasional NGO help the barter markets have not made strong impact on communities and their expansion across the country has stalled. In the sustainable development scorecard São Paulo barter currencies rank similarly to Urvaste and Luige currencies but the effect on rewarding the non-market exchanges is stronger since there are more varied supply of informal work and skill exchanges compared to the limited communal physical work capability of Estonian alternative currency schemes.

The limits of barter markets and community self-help in general were well noted by the community of Conjunto Palmeras, the informal settlement in the outskirts of the city of Fortaleza. After decades-long social struggle for recognition, the infrastructure such as proper water, sanitation and road network finally made it to the community but this created an opposite effect on life quality: the cost of living kept increasing but employment opportunities did not. The residents started to sell their properties and leave Conjunto Palmeras. To prevent people leaving and to simulate local economic development the community centre came up with the idea of a Banco Palmas community bank: a combination of interest-free microcredit, training courses to stimulate financial responsibility, self-management and solidary entrepreneurship and annual monitoring of community's production and consumption to adjust the structure of local production patterns to meet the needs of the local people. Initially backed by foreign NGOs the Banco Palmas scheme was soon recognized by the Brazilian government and central bank and the mutual agreement was born to spread community banks as a working model of financial inclusion. As of time of writing over a hundred of such banks are founded in Brazil and many more in rest of Latin America. Among the five case studies featured in the thesis, Banco Palmas ranks highest on its sustainable scorecard, especially in economic development. The strong financial inclusion aspect is facilitated by the socially aware microcredit and there are also localization effects containing reversed consumption patterns as the community prefers making its purchases inside Conjunto Palmeras. There are also social capital building and environment-awareness effects by a wide range of communal activities and specially targeted training programs.

Although risen from historically and culturally very different societies, Estonian and Brazilian complimentary currency development share many similarities, both in wider context and in implementation details. There are three main aspects that have influenced the monetary innovation in both countries. First the looming financial crisis that forces to reconsider the meaning of money, work and value. In Estonian case the thought-provoking crisis was global financial crisis of 2008, in Brazilian case the debt crisis in 2001 in neighboring Argentina. Second the rise of the civil society and strengthening the third sector, manifested in Estonian "Let's do it!" country-wide communal work days and World Social Forum in Brazil. The third similarity is that both communities

struggle towards self-help, finding inner resources to foster community development without relying on external transfers and donations. In many details urban of Urvaste and kroon of Luige are similar to barter currencies of São Paulo including organizing market events and the view of the complementary currency as an exchange facilitator, not something to store and hoard. Paide P.A.I. shares some aspects with barter currencies but its ambition, professionalism, networking capabilities, media presence and relying on charismatic leader makes it more similar to Banco Palmas.

The problems regarding further development of currencies are different though: in Estonian case there is a dire lack of dedicated people to work on further development of the systems, in Brazil the lack of funding makes most of the complimentary currency systems strapped, except Banco Palmas that can obtain funding leaning on its international fame. There is one common problem both countries systems share though: the capability to migrate to paper-based currency to digital realm and take advantage of the new world of global connectivity, mobile transactions and cryptocurrencies. Baby steps in that direction have already been made but the process will meet many hurdles along the way such as limited IT capabilities of the communities and missing regulatory framework. Still, the digital turn has potential to breathe new life to the complimentary currencies and shake the current economic and monetary systems from their very foundations.

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kristjan Jansen**

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) enda loodud teose **Brasiilia ja Eesti alternatiivrahasüsteemid**, mille juhendaja on **Eve Parts** ja kaasjuhendaja **Andro Roos**.

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 27.05.2014

.....